

Tarihsel Süreçte Bir Kentsel Değişim Örneği: Gedikpaşa

Özcan Şabudak*

Öz: Türkiye'yi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hemen hemen her alanda etkilemiş olan sanayileşme politikalarının yarattığı tahribattan Gedikpaşa semti de kendi payına düşeni fazlasıyla almış, bu suretle geçmişin ikamet alanı olarak bilinirken zoraki bir yapısal dönüşüm geçirmiştir. Tarihi Yarımada'nın belirli bölgelerine kıyasla daha fazla üstünlüğe sahip olan bazı semtlerin bu üstünlüklerinin zaman içinde nasıl bir dezavantaja dönüştüğü, şehrin idari ve ekonomik merkezine yakınlığın daima bir avantaj olmadığı ve coğrafi konumun gerçekte bir külfet olabileceği, Gedikpaşa örneğinde görülmektedir. Bu süreçte Gedikpaşa semti farklı etnik kimliklerin beraber yaşadığı bir yer olmaktan çıkıp farklı ekonomik kimliklerin bir arada yaşadığı bir yer hâline dönüşmüştür. Öte yandan sosyal aidiyet temelli kimliği terk etmesine rağmen Gedikpaşa'nın esas kimliğini tam anlamıyla yitirmediğini, bunun yerine bir nitelik değişimi geçirdiğini söylemek de mümkündür. İş yerlerinin, kamu binalarının ve konutların iç içe olduğu kent alanlarından birisi olan Gedikpaşa, tarihî semtlerin son yüzyılda geçirdiği değişime bir örnektir. Bu çalışmada; sanayileşmenin tarihî bir kent alanı olan Gedikpaşa'da yarattığı sosyal ve mekânsal bozulma süreci ele alınmaktadır. Semtin yaşadığı olumsuzluklar; geleneksel üretim faaliyetleri ve sosyal yapıdan hareketle incelenmekte ve bunların çözümü için bazı öneriler ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, Kent Tarihi, Tarihi Yarımada, Çokkültürlülük, Küçük Üretim.

Abstract: Gedikpaşa has received more than its fair share of the damage wrought by the industrialization policies that influenced Turkey in almost every field in the second half of the twentieth century. As a result, Gedikpaşa, known as the residence of the past, has gone through a forced industrialization process. We can see in the case of Gedikpaşa how the relative advantages of some of its districts compared to certain areas of the Historical Peninsula turned into disadvantages over time, and that proximity to the city's administrative and economic center is not always an advantage, and geographic location in this respect may be a burden. Therefore Gedikpaşa has ceased to be a place where different cultural identities live together and has become a place where different economic identities exist and have a mutual complementary relationship. Although it has lost the identity it once had, which was based on social inclusion, Gedikpaşa has not entirely lost its original identity. We can instead say that it has gone through a qualitative transformation. As a district where workplaces, public buildings and houses became nested within one another, Gedikpaşa is an example of the transformation historical districts underwent in the last century. In this study, I describe the social and spatial degradation process in the historic city area of Gedikpaşa created by industrialization. I examine the negative results of this process from the standpoint of traditional production and social structure, and make suggestions for their solution.

Keywords: Industrialization, Urban History, The Historical Peninsula, Multiculturalism, Small Scale Industry.

* Dr., Özel Zografyon Rum Lisesi

İletişim: ozcansarbu@gmail.com Adres: Turnacıbaşı Sk. No. 15 PK. 34433, Galatasaray, İstanbul.

Atf©: Şabudak, Ö. (2014). Tarihsel süreçte bir kentsel değişim örneği: Gedikpaşa. *İnsan & Toplum*, 4(7), 85-112.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12658/human.society.4.7.M0062>

Giriş

Gedikpaşa semtinin tarihsel süreç içindeki gelişim öyküsünün kendine has bazı özellikleri olmakla beraber Gedikpaşa'yı Tarihî Yarımada bütününden ayıran bu farklılıklar semtin sahip olduğu kimlik yapısının keskin köşeleri olarak da tanımlanabilir. Çünkü bu spesifik özellikler Gedikpaşa semtini tarihî kent alanlarında görmüş olduğumuz bir kısım tipik ortak payda özelliklerinin dışına itmiştir ve diğer tarihî kent alanlarından ayrılan yönleriyle Gedikpaşa semti kendine has bir çerçevede değerlendirilmeyi hak etmektedir. Semtin tarihsel süreci içinde diyalektik ilişki ağına benzer bir eksende hep ikili bir yapı şeklinde belirmesine neden olan ve diyalektik mücadele alanı misali her zaman için bir potansiyel gerilim atmosferi izlenimi veren özellikleri, Gedikpaşa'nın her zaman için çok farklı bir yer olmasına neden olmuştur.

Gedikpaşa'nın tarihi boyunca yaşadığı çelişkileri, kısır döngüleri, inişli-çıkışlı grafiğini anlama noktasında hazırlanan bu çalışma, Gedikpaşa semtinin geçmişten günümüze gelişimini belirli zaman dilimleri şeklinde inceleme çabası ile başlamış, bunun yanı sıra semtin farklılıklarının üzerine eğilme isteği ile geliştirilip Gedikpaşa semtinin tarihsel süreç içinde bir panoraması oluşturulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde 20. yüzyılın ikinci yarısına uzanan süreçte, yaklaşık 1950'lere kadar Gedikpaşa her yönüyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Gedikpaşa tarihinin kırılma noktaları ve tarihsel spesifik özellikleri şeklinde tanımlanabilecek bekâr odaları ve Gedikpaşa'nın kültürel kodlarını taşıyan mimari birikimi anlatılmıştır. Diğer bölümde ise Gedikpaşa semtinin 1950'lerden günümüze değin devam eden dönüşüm süreci genel hatları ile anlatılmış olup Gedikpaşa semtinin tarihi boyunca yaşadığı kırılma noktaları içinde en bariz dönüştürücü etkiye sahip olan 1950'ler sonrası semtin kazandığı ekonomik kimlik ve buna mukabil kaybettiği sosyal kimlik yapısı ekseninde son 50 yıllık süreçte semti tanımlama çabası ortaya konmuştur. Semtteki küçük üretim gerçeği ile sosyal çöküntüleşme sorunu üzerinde durulmuştur. Günümüz Gedikpaşa semtini bugünlere taşıyan tarihsel süreci inceleme çabası içinde özellikle 1950'li yıllar sonrası ortaya çıkan ve semtin gerçek anlamda ekonomik kimliğinin ana unsuru olarak bilinen ayakkabı imalatçılığının doğası ve ayakkabı imalatçılığı özelinde küçük üretimin kent merkezlerinde ortaya çıkardığı kaotik yapı çözümlenerek ortaya çıkan sonuçlar irdelenmiştir. Çalışmanın temel amacı olarak Gedikpaşa gibi tarihî kent alanlarında küçük üretim ile birlikte ortaya çıktığı iddia edilen bozulma sürecinin yarattığı mekânsal deformasyon ve bu durumun sosyal yapı üzerindeki etkileri anlatılmak istenmiş olup sosyofiziki bağlamda ortaya çıkan olumsuzluklar arasındaki bağıntıyı görmek arzulanmıştır. Semtin tarihî çizgisi incelenerek günümüzdeki semt formunun geçmiş yüzyıllardaki ayak izlerine ulaşma gayesi ile girilen bu çalışmada, bu ayak izlerinden hareketle günümüz Gedikpaşa semtinin ortaya çıkış öyküsü anlatılmıştır. Semte dair yapılan tespitler sonrası semtin yaşadığı olumsuzlukların çözümü öncelenmiştir. Bu doğrultuda geleneksel üretim faaliyetleri ve sosyal yapı gerçekliği üzerinden öneriler geliştirilmek suretiyle Gedikpaşa semtinin daha yaşanılır bir yer olması amaçlanmıştır.

20. Yüzyılın İlk Yarısına Uzanan Süreçte Gedikpaşa

Gedikpaşa semti adını, II. Mehmet Döneminin (1451-1481) sadrazamı ve kaptan-ı der-yası Gedik Ahmet Paşa'nın yaptırdığı çifte hamamdan almıştır. Kaynaklarda geçen ve aynı adı taşıyan cami ve medresesi günümüzde mevcut değildir. Semt, Bizans'ın ünlü Kadırga Limanı'nın hemen kuzeyinde yer almaktadır (Hür, 1994, s. 380).¹

Gedikpaşa semti, 1923 yılına kadar Beyazıt Belediye Dairesine bağlı bir semt-i meşhur olup o dönemin Esir Kemal, Emin Sinan ve Divan-ı Âli Mahallelerinden müteşekkil görünmektedir (Sakaoğlu, 2007, s. 4). Günümüzdeki Mimar Hayrettin Mahallesi'nin 1912 yılında mevcut olan Çadırcı Ahmet Çelebi Mahallesi, Esir Kemal Mahallesi, Kalıçeci Hasan Ağa Mahallesi, Mimar Hayrettin Mahallesi ve Divan-ı Âli Mahallelerinin birleşimi ile ortaya çıktığı ve bu bilgiden hareketle Gedikpaşa semtinin Mimar Hayrettin Mahallesi sınırları içinde olduğu fakat günümüz Mimar Hayrettin Mahallesinin tamamını kaplamadığı ve Emin Sinan Mahallesi'ni de içine aldığı görülmektedir (İhsaiyyat Mecmuası, 1912, s. 15-30).

İstanbul bütün cemaatlerin, milletlerin buluştuğu, ağırlığına göre temsil edildiği ve yan yana yaşadığı önemli bir merkezdir. Şehrin yönetimi ve fiziki yapılanması daha çok din ve mezhep ayrışmasına göre yapılmış olup semtler, mahalleler bu farklılığı yansıtan şehirdeki önemli mekânlardır. Osmanlı sultanları İstanbul'un bu çokkültürlü yapısını daha da geliştirmek ve zenginleştirmek için her zaman özel bir gayret sarf etmişlerdir. İstanbul'un Fethinden kısa bir süre sonra gayrimüslim toplulukların imparatorluğun diğer bölgelerinden nüfus bakımından daha fazla miktarda İstanbul'da yer aldıklarını görmekteyiz. Gerçi bu nüfus politikasında İstanbul'un ekonomik ve sosyal yapısının güçlendirilmesi, zenginleştirilmesi gibi amaçların etkin olduğunu bilmekteyiz. Burada dikkatimizi çeken nokta şudur: İstanbul'un nüfus yapısı içinde başlangıçta Müslümanlar % 58 gibi bir orana sahipken daha sonra, özellikle 19. yüzyıl-da, azınlık durumuna düşmüşlerdir. Tanzimat'tan sonra Müslüman nüfus İstanbul'da % 44 civarındadır. 19. yüzyılda İstanbul'un bu nüfus yapısı içinde gayrimüslimlere baktığımızda bunların dünyanın başka yerlerindeki gayrimüslimlerden daha fazla nispette İstanbul'da olduğunu görürüz. Mesela 19. yüzyılda İstanbul'da yaşayan Ermeniler dünyadaki en kalabalık Ermeni nüfusunu oluşturmaktadır (Eryılmaz, 1997, s. 187). Yine aynı şekilde bu yoğun Ermeni nüfusunun İstanbul ölçeğinde sayıca fazla

1 Sophia veya Kontoskalion adıyla da anılan bu liman, güney kıyısındaki diğer limanların aksine, İmparatorluğun son dönemine kadar ve ondan sonra da kullanıldı. Osmanlı Dönemindeki Kadırga Limanı burası idi. Kadırga Limanı 16. yüzyıla kadar faaliyetini devam ettirdi. Çatladıkapı'da Bizans Döneminden kalma küçük bir liman seddinin kalıntılarının bulunduğu dar kıyı şeridinde bir sürü odun deposu vardı. Biraz doğuda Ahırkapı'dan itibaren saray bölgesi başlıyordu. Güney ucundaki deniz surunun önünde Sultan III. Osman Döneminde, 1169/1755 yılında inşa edilen büyük deniz feneri yükseliyordu. Burada bölge sakinleri tarafından kullanılan mütevazı bir iskele, ayrıca, saraya hizmet veren birkaç tesis ve günümüzde de ayakta kalan deniz suru üzerinde Arap Köşkü ve İncili Köşk vardı (Müller-Wiener, 2003, s. 169).

oldukları bazı mahalle ve semtler bulunmakta olup bunlardan birisi de Gedikpaşa semtidir. Bu nüfus tablosu Gedikpaşa'nın etnik özelliğini ortaya koymakta, Gedikpaşa denilince akla gelen özgünlük çatısının aynı zamanda etnik temelli bir ayağı olduğunu göstermektedir.

Bekâr Odaları

Gedikpaşa semti tarihî süreklilik içerisinde bünyesinde hep bekâr odalarını barındırmıştır. Bu semtin bir tür mekânlaşma niteliğidir. Bir zamanlar Tarihî Yarımada'nın değişik yerlerinde bulunan bekâr odalarının kentteki iş gücünün barındığı yerler olması dolayısıyla ticari niteliği ağır basan bölgelerde veya buralara yakın Gedikpaşa gibi semtlerde konumlandığını görmekteyiz. Tarihî Yarımada'nın en yoğun ticari alanı olan Hanlar Bölgesine yakınlığı dolayısıyla Gedikpaşa'nın Yarımada'daki iş gücünün ikamet ettiği arka bölge şeklinde tanımlanan yerlerden biri olma durumu, Gedikpaşa ve bekâr odaları birlikteliğini daha anlaşılır kılmaktadır.

Batı'da "La Garçonniere" veya son dönemde daha konforlu hâle getirilen şekliyle "Le Studio" denilen ve tek kişinin ikametine ayrılmış oturma birimleri çok eski dönemlerden beri mevcut olduğu hâlde, Osmanlı Dönemi mahalle yapılarında, aile yaşamı dışı ve tek kişilik özel konut birimi yer almamıştır. Bununla birlikte, yalnızlar veya bekârlar için aile yaşam alanlarından tecrit edilmiş ve merkezî iş alanlarının içinde veya yamacında bulunan Gedikpaşa gibi semtlerde topluca kurulmuş bekâr odaları veya bekârhaneler denilen genel oturma yerleri vardır (Çağlayandereli, 2005, s. 47).

Osmanlı Döneminde İstanbul'daki bekâr odalarının sayısı yapı izni verilmemesine rağmen zaman içerisinde artmıştır. Özellikle büyük yangınların hemen ardından hatt-ı hümayunlara ve emr-i şeriflere aykırı olarak ve sırf daha fazla kira geliri sağlamak için yeni bekâr odaları kentsel dokuya eklenmiştir (Sakaoğlu, 1994, s. 124). Bu nedenle 1811 yılında bekâr odaları sıkı bir denetime alınarak bir kısmı yasaklanmış, bu arada Bekârhane-i Gedikpaşada yıktırılmıştır. 1826 tarihindeki Vak'a-i Hayriyye olayının ardından ise bekâr odalarına köklü müdahaleler yapılmış ve önemli bir kısmı ortadan kaldırılmıştır. 1826'daki Vak'a-i Hayriyye olayı esnasında sayıları binlerle ifade edilen bekârlar İzmit ve Gelibolu'ya sürülmüş ve bunların İstanbul'a dönmeleri yasaklanmıştır. O dönemde bekâr odalarının birer "Darü-n-Nedve-i Haşerat" (mikrop yuvası) olduğu ve Üsküdar Balaban İskelesine yakın bekâr odalarında, taşradan gelen eşkıyanın barındığı, güpegündüz namuslu kadınların kaldırılıp buralara götürüldüğü şikâyet konusu olunca, 24 Haziran 1811'de çıkarılan bir hüküm üzerine Bostancıbaşı bu odaları yıktırmıştır. 1812'deki veba salgınının da buralardan yayıldığı anlaşılınca İstanbul'daki toplu bekâr odalarının yıkılmasına irade çıkmıştır (Sakaoğlu, 1994, s. 125).

19. yüzyıl İstanbulu'nda yaşanan bekâr odaları yıkımına benzer bir örnek Amerika'da yaşanmıştır. Hüseyin Mehmet Ateşin bu tecrübeyi aynen şöyle aktarmaktadır.

“Cennet değilse bile huzurlu bir yerleşim birimi olması hayal edilirken sakinlerine cehennem hayatı yaşatmış meşhur misallerin arasında başında Amerika Mimarlar Birliği'nin altın madalyasını kazanan “Pruitlgo” apartman blokları gelmektedir. Bu proje, proje ile hiç ilgisi olmayan ve kendileri ile hiçbir şekilde istişare edilmeyen kullanıcılarının iskânına açılınca hakikatin çok farklı tecelli etmeye başladığı izlenmiştir. Sosyal münasebetlerin giderek artan bir hızla bozulup yerleşim birimindeki başıbozuk gençlerden kurulu çetelerin binalara verdiği zarar bir yana, yerleşim biriminde yaşayan yaşlı insanlara yaşattığı terör öylesi boyutlara ulaşır ki, mülkün sahibi, yerel yönetim için içinden polisiye tedbirlerle de çıkamaz. Neticede bütün sakinleri tahliye ederek binaları dinamitlemekten başka bir çare kalmaz ve aynen böyle yapılır... Sadece Amerika değil Avrupa'da benzer tecrübeler yaşamış ve çok katlı birtakım binalar yerle bir edilmiştir. Binaların eski sakinleri böylesi bir cehenneme dönüşen binalarının yıkımına bando refakatinde şarkılar ve alkışlarla refakat etmişlerdir.” (Ateşin, 1997, s. 64).

Günümüzde Gedikpaşa semtinde bulunan bekâr odalarında genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelen sezonluk işçiler ile çeşitli ülkelerden gelen yabancı uyruklular barınmaktadırlar. Genel olarak bekâr odalarında düzenli bir yaşam yoktur. Buralarda kalanlar içinde atölyelerde çalışanlar olduğu gibi gayriyasal işler yapanların da bulunduğu iddia edilmektedir. Bölge sakinleri 1960-70'li yılların bekâr odalarının şimdikilere göre daha düzgün olduğunu söylemektedirler (A. Kaya, Muhtar, Kişisel İletişim, Temmuz 4, 2012).

Tarihsel süreç içinde Gedikpaşa semtine dair verilen bu bilgilerin ilginç olduğu muhakkaktır. Çünkü geçmişin Gedikpaşası'nda yaşananların aynen günümüz Gedikpaşa semti için de birebir geçerli olduğunu görmekteyiz. Günümüzde de bekârların yoğun bir şekilde ikamet ettiği semtin, geçmişten bugüne yaşadığı süreklilik bir hayli dikkat çekicidir. Bölgede alt gelir grubundan kişilerin düşük yaşam koşullarına bir örnek teşkil eden bekâr odalarında kalanların içinde bulunduğu sorunların, ülkenin genel sorunlarına, örneğin gelir dağılımının bozukluğu gibi, çözüm bulunmadan kalıcı bir çözüme kavuşması mümkün gözükmemektedir. Niteliksiz iş gücü ülkede önemli bir oranı oluşturmaktadır. Bu kişilerin genç yaşlardan itibaren, zor yaşam koşulları altında modern dünyada hayatta kalabilmek için geliştirdiği stratejiler, (örneğin akrabaları ile birlikte bekâr evinde uzun yıllar sosyal bir yaşamdan yoksun bir mahrumiyet dönemi geçirmeleri) onları travma yaşamış derecesinde etkilemektedir. Bekârlar kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmektedir. Sosyalleşecek ortamları yoktur. Bu fasit daireden nasıl çıkacaklarını, kendi kendilerine nasıl yardım edeceklerini bilememektedirler. Hepsi “normal” ve “temiz” bir iş bulmak ve bu tür bir hayattan kurtulup düzenli bir hayat sürdürmek istemekte fakat bu kısıtlı ortam içinde, izlemeleri gereken basamaklardan, yol ve yöntemlerin varlığından bihaber yaşamaktadırlar. İmalathaneler azaldıkça buralarda çalışan bekârlar zamanla imalathanelerin bulunduğu bölgelere yakın yerlere taşınacaklardır. Fakat iş yerleri bölge dışına taşınsa bile başka yerlerde bu kadar iyi fiyata barınma imkânı bulamayacaklarından bekârların bir kısmının bölgede yaşamaya devam edebile-

ceği görülmektedir. Her şeye rağmen bekâr odalarının semte özgü tarihsel bir yerleşim biçimi olduğu gerçeği göz ardı edilmeden bölgenin tekrar nüfuslanması üzerine ortaya konan bütün yaklaşımlarda bekâr odalarına da yer verilmelidir. Günümüzdeki manzarası ile devam ettirilmesi mümkün görülmeyen bekâr odalarının tamamen kaldırılıp yok edilmesi yerine dönüştürülmesi daha makul görülmektedir. Semtin eski sakinlerinin bir zamanlar semtteki bekâr odalarının günümüze göre daha düzgün olduğu şeklindeki ifadeleri, bu ıslah tedbirlerinin uygulanabilirliğini göstermektedir.

1950'lerden Günümüze Değın Devam Eden Dönüşüm Süreci

Gedikpaşa semtinin tarihsel süreç boyunca yaşadığı değişim ve dönüşüm öyküsü Gedikpaşa gibi tarihsel özellikleri bulunan diğer semt alanlarının da yaşadığı öykünün kısa fakat derin bir özeti gibidir. Gedikpaşa'yı anlamak için öncelikle Eminönü Bölgesinin bir semti olduğu gerçeği üzerinde durmak gerekir. Özellikle Cumhuriyet sonrası artan ticari potansiyel Eminönü'nde konut sayısının azalmasına buna karşılık iş yeri sayısının artmasına neden olmuştur. Bu gelişme ise başlı başına Eminönü ölçeğinde ciddi boyutlarda bir kentsel dönüşüme tekabül etmektedir. Nüfusu 1955 yılına kadar artmaya devam eden Eminönü'nün önemli semtleri zamanla konut alanı olmaktan çıkıp ticaret bölgesine dönüşünce, nüfus da azalma sürecine girmiştir. Eminönü'nün 1990 yılında 83.444 olan nüfusu, son nüfus sayımında 55.548 olarak tespit edilmiştir. Günümüzdeki Eminönü, 2000 yılı kayıtlarıyla, nüfus bakımından İstanbul'un yaklaşık binde 71'ini (55.548 kişi), yüz ölçümü bakımından da on binde 9'unu (5 km²) kapsamaktadır (Yılmaz, 2003, s. 58).

Eminönü tarihinde önemli bir yere sahip olan Gedikpaşa ise Eminönü'nün son yüzyılda yaşadığı bütün gelişmelerden kendi payına düşeni fazlasıyla almış ve aynı şekilde çok yönlü bir fiziki bozulmaya maruz kalmıştır. Günümüzde apartmanlaşmış bir semt olan Gedikpaşa 19. yüzyıl öncesinde İstanbul'un pek çok semti gibi dar parselasyon üzerinde, bitişik düzende ve az katlı ahşap evlerden meydana gelmekteydi. Klasik dönem Osmanlı İstanbulu'nda iş ve konut bölgeleri genellikle birbirinden ayrıydılar. Konut ağırlıklı bölgelerde ve ahşap yapılaşmanın egemen olduğu Sur içi İstanbulu'nda, aynı binanın alt katının dükkân, üst katlarının da konut olarak kullanılması olağan bir durum olmayıp mahalle içlerinde bulunan dükkânlar genellikle yapı olarak ayrı ve tek katlıydılar. Zemin katları dükkân olan evlerde yok değildi. 1875 Yapı Nizamnamesi ile beraber Gedikpaşa'da ızgara tipi yol ve ada formunun oluştuğu ve semtin bu tarihten itibaren apartmanlaşmaya başladığı anlaşılmaktadır (Behar, 1996, s. 84).

Gedikpaşa semti genel itibarıyla hep bir ikamet alanı olduğu hâlde 1970'lere doğru yerleşik nüfusun azalmasıyla beraber bu kimliğini kaybetmeye başlamış ve günümüze kadar geçen sürede iş yerlerinin işgaline uğramıştır. İş yerleri semti tedricen işgal etmiştir. Burada yoğunlaşan kundura imalatçıları, satıcıları ve bu iş koluna malzeme

sağlayan iş yerlerinin sayısı 1994 yılında yaklaşık 8000 kadardır. Fakat 2006 yılı İstanbul Ticaret Odası verilerine göre bu sayı 503'e inmiştir (İTO, 2006). Bu düşüşün en önemli sebebi olarak 1999 yılında Gedikpaşa ayakkabıcılarının önemli bir kısmının İkitelli Aymakoop ve Aykosan sitelerine taşınmak zorunda kalmasını gösterebiliriz.

Gedikpaşa ve Küçük Üretim

Günümüz İstanbul imalat sanayinde elektrikli aletler, madeni eşyalar ve bazı taşıt araçları birinci sıradadır. Kimya sanayisi ise (boya, ilaç, kozmetik) ikinci sırayı alır. Dokuma sanayisi de (pamuklu, yünlü dokuma ve hazır giyim) hemen onu izler. Fakat deri ve ayakkabı sanayisinin de İstanbul'da her zaman için önemli bir yere sahip olduğu bir gerçektir (Tuncel, 2002, s. 11). Fatih Sultan Mehmet Döneminde Saraçhane'de bulunan deriden giyim eşyası imalatı yapan zanaatkarlar ile imalat için malzeme temin eden esnaf, Saraçhane'nin yanmasıyla birlikte Sultanahmet ve Beyazıt arasındaki bölgeye yerleşmiş; bunlardan ayakkabı üretimi ile uğraşanlar Parmakkapı, Divanyolu, Uzunçarşı ve Tavukpazarı olarak adlandırılan bölgelerde iş yeri açmışlardır (Küçükerman, 1988, s. 40). Cumhuriyet sonrası dönemde ticaretin hızlı gelişimi ile beraber büyük bir çoğunluğunu ayakkabı üreticilerinin oluşturduğu iş yerleri; Beyazıt, Gedikpaşa ve Kumkapı semtlerine kaymaya başlamıştır (Müftüoğlu, 2005, s. 92).

Gedikpaşa semtinde 1950'li yıllar öncesinde pek fazla görülmeyen ayakkabıcılığın bu bölgeye nasıl ve ne şekilde geldiğini tespit edebilmek için bu iş kolunun çeşitleri olarak değerlendirilebilecek meslek alanlarının süreç içindeki konumlanmasına bakmak gerekmektedir. 17. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Molla Fenari Mahallesi mevcut bulunan selhhanelerin, ayakkabıcılık alanında olduğu gibi deri hammaddesine dayalı mesleklerin Hanlar Bölgesi ve civarında ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir (Mantran, 2001, s. 223).²

Ayakkabıcı esnafının izini sürmek amacıyla 1925 yılı Türk Ticaret Yılığında bakıldığında Tarihî Yarımada dâhilinde 43 adet ayakkabı-kundura taciri ve 4 adet ayakkabı mağazası olduğu ve bunların 10 adet Kapalıçarşı, 8 adet Tahtakale, 6 adet Rüstempaşa, 4'er adet Kalenderhane ve Mahmutpaşa, 3'er adet Molla Fenari, Mercan ve 1 adet Hobyar Mahallesi şeklinde dağılım göstermekte olduğu ayrıca ayakkabı mağazalarının tamamının Hobyar Mahallesi'nde toplandığı görülmektedir (Türk Ticaret Salnamesi, 1925, s. 1-330). Bu durum ise ayakkabı ticareti yapan işletmelerin ekseriyetinin bahsi geçen dönem içinde Hanlar Bölgesi dâhilinde olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra diki-ci-yemenici, terlik-pabuç ve çarık imalatçıları olarak görülen toplam 29 imalatçı esnafın 22 adedinin Beyazıt-Kapalıçarşı, diğerlerinin Molla Fenari Mahallesi'nde olduğunu, daha sonraki yıllarda Gedikpaşa'ya gelecek olan bu işletmelerin 1925 yılı itibarıyla semtin sınır mahallesi olan Beyazıt tarafında yoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz (İhsaiyyat

2 Selhhane: Mezbaha; Arapça yüzme, soyma ve derisini çıkarma anlamına gelen "selh" sözcüğünden türetilmiştir (Devellioğlu, 2011, s. 1118).

Mecmuası, 1912, s. 15-30). Türk Ticaret yıllığında gördüğümüz bu veriler sektörel anlamda ayakkabıcılığın imalat, satış ve hammadde ticaretinin 1950'li yıllar öncesinde tamamen Hanlar Bölgesinde olduğunu ve daha sonraki zaman diliminde Gedikpaşa'ya geçtiğini göstermektedir.

1910 yılı İstanbul'una baktığımızda Hanlar Bölgesinin Uzunçarşı ve Kapalıçarşı çevresinde "seyrek perakendecilik" in, Balıkpazarı civarında da balık, meyve ve sebze gibi "çürüyebilir emtia" türünden ürünlerin toptan ve perakende ticaretinin yoğun olduğu görülmektedir. Kapalıçarşı Bölgesinde sandık imalatçılığı, kuyumculuk, tekstil, mobilya, mefruşat ve bakırcılık gibi seyrek ve perakende ticarete uygun ekonomik etkinlikler görülmektedir (Güvenç, 2007, s. 29). Gedikpaşa'nın hemen sınırında bulunan Kapalıçarşı Bölgesinin günümüzde de devam eden bu ticari niteliğinin Gedikpaşa için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Eminönü'nün sahil kesiminden yukarıya doğru çıkıldığında imalat türü işletmelerin artmaya başladığını ve Gedikpaşa tarafına geçildiğinde bu işletmelerin artık semtin başat ögesi olduğunu görmekteyiz. 1910 yılından bugüne değin devam eden bu ekonomik yapı 1950'lerden sonra Gedikpaşa semtini de etkilemiştir. 1910 yılında "çürüyebilir emtia" türünden ürünlerin toptan ve perakende ticaret alanı olan sahil kesiminin zamanla değiştiği, Kapalıçarşı ve Gedikpaşa semtlerinin ekonomik görünümünü korudukları görülmektedir. Bu ekonomik yapının Eminönü sahil kesiminden itibaren değişime uğramaya başladığı fakat bu değişimin henüz Gedikpaşa'ya ulaşmadığı bir gerçektir.

Şu an için Gedikpaşa'da tüm iş yerlerinin % 58'i ayakkabı sektöründe faaliyet göstermektedir. Tüm iş yerlerinin % 50'si imalatçıdır. İş yerlerinin % 94'ü on kişiden daha az sayıda işçi çalıştıran küçük ölçekli iş yerleridir (Çağlayandereli, 2006, s. 246). Gedikpaşa'da bulunan kuruluşlar 10'dan daha az işçi çalıştıran, çoğu hanlarda kiracı olarak faaliyette bulunan atölyelerdir. Aslında kullandıkları makineler büyük kuruluşlardakinden pek farklı değildir. Bu kuruluşlara "fason" denilmesinin sebebi ise ürettikleri üzerinden birim miktar başına ücret almalarıdır (Tümertekin, 1997, s. 85).

Bu dönüşüm süreci özellikle Hanlar Bölgesinde hem ekonomik faaliyetlerin niteliğini hem de han mimarisini değiştirmiştir. Eski iç avlulu han mimarisinden iş hanı mimarisine geçilmiş ve Sirkeci'ye çıkan caddelerin etrafında, İstasyon ile Eminönü arasındaki eski Hamidiye Caddesi ve Reşadiye Caddesi üzerinde Galata'daki hanlara benzeyen imar faaliyetleri başlamıştır. Üretimin olmadığı yerlerde genellikle komisyonculuk (tüccarlık) yapılmasında olduğu gibi, Hanlar Bölgesi de yüzyıllarca alım-satım temelli bir ticari yapı taşımıştır. Fakat zaman içinde elektrik gibi yeni bir enerji kaynağı ile buna mukabil elektrikli tramvay ve telefonun bölgede kullanılmaya başlanması, komisyoncular kenti olarak bilinen şehrin geleneksel ekonomik merkezinin çok farklı bir ticari kimliğe bürünmesine neden olmuştur (Güvenç, Kişisel İletişim, Mart 3, 2010). Elektrik gibi önemli bir enerji kaynağının Hanlar Bölgesinde yarattığı bu dönüşüm hâli görece daha geç bir dönemde Gedikpaşa semtini de fazlasıyla dönüştürmeyi başarmıştır.

Elektriğin kullanımı özellikle küçük ölçekli atölyelerin sayısını arttırmıştır. Küçük ölçekli imalathanelerin çalışma usulü düşey parçalanma yani tamamlayıcılık ilişkisi bağlamında olduğundan imalathanelerin bir arada bulunması gerekir. Bu durum bölgede imalathanelerin sektörel yakınlık ve tamamlayıcılık açısından yakın mahallelerde toplanmalarını zorunlu kılmıştır.

1980 öncesine kadar ayakkabı üretimi ile uğraşan iş yerlerinin çoğunlukta olduğu semtte, 1980 sonrasında iş hacminin artması ve ekonomik faaliyetlerin farklılaşması sonucu deri giyim, çanta ve ayakkabı satış mağazası türünden iş yerleri de çoğalmaya başlamıştır. Böylece, mahallenin Beyazıt'a yakın olan sokaklarında ticaretle uğraşan iş yerleri yoğunlaşırken ayakkabı üretimi ile ilgili iş yerleri mahallenin yukarı kesiminden aşağı kesimine doğru kaymaya başlamıştır. Artan iş yeri talebi karşısında mahallenin aşağı kesiminde yer alan binalar ve eski konaklar iş yerlerine dönüştürülmüştür. Ayrıca yine bu kesimde birbirine bitişik 4-5 katlı hanlar inşa edilmiştir. Böylece ayakkabı üreticisi olan iş yerleri, mahallenin aşağı kesiminde oluşturulan iş yerlerine yerleşmiş; bu kesimde kümelenmeye ve sıkışmaya başlamıştır. Bundan dolayı da mahallenin bu kesimi ayakkabı üretimi ile ilgili iş yerlerinin en fazla yoğunlaştığı yer olmuştur. Mahallenin iki büyük caddesini çoğunluğu ayakkabı üretimi ile ilgili iş yerleri oluştururken bir kısım deri giyim, hazır giyim, çanta ve terlik üretimi ile ilgili iş yerleri de bulunmaktadır. Mahallede bu iş yerleri ile birlikte deri toptancıları, ayakkabı modelistleri, ayakkabı malzemecileri ve mağazaları; deri giyim, çanta ve terlik mağazaları ile bankalar, oteller, lokantalar, kahvehaneler yer almaktadır (Müftüoğlu, 2005, s. 93).

Çağlayandereli, Eminönü kent bilgi sistemi 2000 kayıtlarına dayanarak Gedikpaşa'da imalat işiyle uğraşanların % 28 oranında olduğunu söyleyerek gerçekte imalatçıların çalışma ruhsatları 1997 yılında iptal edildiği için semtte ruhsatsız çalışmanın yaygın olduğunu ve bu nedenle imalatçıların resmî kayıtlardaki oranının görece olduğunu ifade etmektedir. Çağlayandereli'nin yaptığı anket çalışmasında Gedikpaşa'daki imalatçıların oranı % 50 olarak tespit etmiştir. Buna karşın ticaret işiyle uğraşanların % 30, hizmet sektöründe faaliyet gösterenlerin oranı da % 20'dir. Semtteki her üç sektör de doğrudan ve dolaylı olarak deri ve ayakkabı ile alakalıdır. Gedikpaşa semtinin Mimar Hayrettin Mahallesi'nde ayakkabıcılar ve Saraç İshak Mahallesi'nde de çantacılar yoğunlaşmış durumdadır (Çağlayandereli, 2006, s. 243).

Günümüzde "Gedikpaşa nedir?" diye sorulduğunda herkesin ayakkabıcılık diye cevap vereceğini ve yaşanan bir yer olmaktan öte yaşatan bir yer yani birçok insanın geçimini temin ettiği alan şeklinde tanımlandığını duymaktayız. Bu özellik semtte son elli yılda yaşanan sosyofiziki deformasyonla aynı dönem içinde ortaya çıktığı için maalesef semtin geleneksel yapı tasvirinde pek fazla itibar edilmeyen veya göz ardı edilen bir özellik olarak görünmektedir. Ayakkabıcılık eksenli üretici ekonominin yoğunluk alanı olma vasfı, yakın bir tarihte ortaya çıkması ve uzak geçmişte hiç var olmamış bir işlevsel yapı özelliği olması nedeniyle Gedikpaşa semti için çok fazla kabul görmemektedir. Bir

semtin geleneksel yapı belirlenimi tespit edilirken genellikle uzak geçmişe atıf yapılarak kökü çok derinlerde olan her özellik geleneksel olarak adlandırılır. Burada ciddi bir yanlış değerlendirme problemi söz konusudur. Çünkü geleneksel olan tanımlanırken uzak veya yakın geçmiş tercihi hiçbir şekilde yapılmamalıdır. Asıl ölçü uzak ve yakın geçmiş tercihi olmaksızın geçmişte ortaya çıkan ve günümüzde bu bölgeyi diğerlerinden ayıran özgün yapı olup olmadığına bakılmamalıdır. Gedikpaşa semtinin çöküntü alanı hâline gelmesi ekonomik faaliyetlerin varlığından kaynaklanmaktadır şeklinde bir ifade tam anlamıyla toptancı bir yaklaşımdır. Semtin yaşadığı rahatsızlığın asıl nedeni denetimsizlik sebebiyle ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkardığı yan etkilerdir. Bundan dolayı semtteki ekonomik yapıyı tek başına sorumlu görmek doğru olmayıp hayatın her alanında kontrol ve denetimden yoksun bütün işlevlerin olumsuzlukların kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebepten dolayı semtteki ticari ve sınıai işlevi tek başına sorumlu görmek yerine bu işlevin uygulamasındaki yanlışlıklar ve “Bırakınız yapsınlar.” şeklindeki katıksız kapitalist yaklaşımın yaşanan problemlerin asıl kaynağı olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal Çöküntüleşme

İstanbul 1950’li yıllardan itibaren yoğun bir şekilde göç almıştır. Bu dönemde gelen insanlar özellikle şehir merkezine yani şehrin Tarihî Yarımada olarak bilinen kısmına yerleşmiştir. Bu göç sonrası, şehrin yeni sakinleri ile beraber nüfus profilinin değişmesi İstanbul’da önemli bir sosyokültürel değişime yol açmıştır (Kılınçaslan, 1981, s. 268).

1970’li yıllara gelindiğinde, artan hız ve yoğunluktaki göçler ile gittikçe derinleşen değişimin neticesinde sorunlu bir semt formuna bürünen Gedikpaşa’yı Mustafa Çağlayandereli şu şekilde tanımlamaktadır:

“Gedikpaşa gibi sorunlu semtlerdeki sorunların başında, gündün güne ikamet eden nüfusun azalıyor olması, iş yerlerinin yaygınlaşması, yaşam kalitesinin düşmesi ve binaların metrukleşmesi sayılabilir. Çöküntü mahalleleri, tarihî kent merkezlerinin genel bir sorunu olmakla birlikte farklı semtlerde, farklı etkenlerin belirlenmesiyle farklı görünüm arz edebilecek bir özellik taşımaktadır. Gedikpaşa örneğinde ise iş yerlerinin belirli bir ikamet alanını istila etmesiyle başlayan çöküntüleşme, 1970’lerden itibaren başlamış olan yeni bir kentsel doku değişimidir.” (Çağlayandereli, 2006, s. 243).

Osmanlı toplumu 18. yüzyılın sonlarından itibaren “yenileşme” sürecine girmişse de İstanbul’un 19. yüzyılda sanayileşemediği bilinmektedir. Bu tarihlerdeki kentsel çöküntüleşme hadisesini sanayileşme hareketleri ve sosyal sınıfların mekânsal ayrışması ile açıklamak çok gerçekçi gözükmemektedir. Bunun yerine çöküntüleşmenin farklı etkenlerini İstanbul’un kentsel dönüşüm hareketleri içerisinde aramak gerekir. Çağlayandereli’nin bahsettiği 1970’li yıllar ve sonrası yaşanan çöküntüleşme hadisesi de sanayileşme ile birebir ilişkili görülmemelidir. Ama Çağlayandereli’nin üzerinde durduğu sosyal çöküntüleşmenin sorumluluğunu tamamen iş yerlerine bağlamak çok doğru

değildir. Osmanlı İstanbulu'nun tarihsel gelişimine bu perspektiften baktığımızda esnaf ve zanaatkâr, her zaman için şehrin canlılık kaynağı olan faaliyetlerin yürütücüsü ve şehrin bozulmasının önündeki en büyük engel vazifesi gören bir kesim olagelmıştır.

İstanbul sanayisi 1970'lerden itibaren emek yoğun geleneksel sanayinin merkezde sermaye-teknoloji yoğun büyük sanayinin ise kent dışında yer aldığı şekliyle dikotomik (ikili) bir nitelik kazanmıştır. Küçük üretim, ticaret, hizmet ve marjinal işler Eminönü ve Beyoğlu'nda yoğunlaşmıştır. Bu yıllarda örgütlü iş gücünün en yoğun olduğu bu iki merkezî iş alanında marjinal işlerde çalışanların büyük bölümü bu yerlere yaya ulaşan dar gelirli kitledir. Böylece maliyetsiz ulaşım olanağı yeni kentsel dokunun oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Eski İstanbul'un içerisi tedricen boşalırken kentin yakın çevresinde orta ve üst gelir gruplarına yönelik yeni yerleşim birimleri oluşmaya başlamış ve mevcut yerleşimler genişlemiştir (Pulat, 1992, s. 40).

Gedikpaşa gibi kentin bir zamanlar ikamet alanı olan tarihi semtlerinde konutların iş yerlerine dönüştürülmesi ve zamanla bu iş yerlerinin de alınan yönetmelik ve planlama kararları gereği veya iş piyasasının değişmesi gibi başka nedenler uyarınca bu semtleri terk etmelerinin ardından, bu semtlerin artık tekrar ikamet alanları hâline dönememeleri ve buralarda daha alt düzeyde iş yerleri, gözden irak imalathaneler ve bekâr odalarının yaygınlaşması, semtin bir çöküntü alanı olmasına neden olmuştur. Gedikpaşa özelinde çöküntüleşmenin üç aşamalı bir süreç içinde ortaya çıktığını söyleyen Çağlayandereli'ye göre birinci aşamada aileler, ikinci aşamada da iş yerleri semti terk edince sürecin sonunda mekânsal özelliklerin ve sosyal ilişkilerin bozulması, yaşam kalitesinin düşmesi ile çöküntüleşme tam anlamıyla ortaya çıkmış bulunmaktadır. Son hâlde, semtin kuzeyinde ticaret işiyle uğraşan iş yerleri hariç geriye düşük seviyede de olsa hâlâ bu piyasada iş yapabilen bir kısım esnaf ile semtin boşalmasından etkilenmeyecek düzeyde küçük çaplı marjinal işler kalmıştır (Çağlayandereli, 2006, s. 246).

Gedikpaşa gibi çöküntü alanı hâline gelmiş semtlerde New York Eski Belediye Başkanı Giulinaî'nin uygulamaya soktuğu "Kırık Camlar" Teorisine benzer bir uygulama ancak bahsi geçen çöküntüleşmenin doğurduğu sorunları ortadan kaldırılabılır. New York Eski Belediye Başkanı Giulinaî bu teoriyi New York'ta uygulamış ve suçların azaltılmasında önemli başarılar elde etmiştir. Kırık Camlar Teorisi ilk defa James Wilson ve George Kelling isimli iki sosyolog tarafından 1982 yılında Atlantic Monthly dergisinde yayımlanan bir makalede ortaya atılmıştır. Teoriyi özetlersek; birkaç kırık camı olan bir bina düşünün, camları yenilemezseniz birileri gelir birkaçını daha kırar, bir zaman sonra birileri binanın kapısını zorlar içinde oturan yoksa orada yaşamaya başlarlar. Bir örnek daha verelim; bir kaldırım düşünün, az miktarda çöp atılmış, çöpleri kaldırmazsanız giderek artar, başka sokaklardan gelip oraya çöp boşaltmaya başlarlar. Yazarların savı, kırık camlar, terk edilmiş evler, çöp içinde sokaklar, yanmayan lambalar, üzerine yazı yazılmış duvarlar ilgisizliğin, otorite boşluğunun işaretleridir (Bimtaş, 2007, s. 44). Bu tür özellikleri olan yerler suç işlemeye fırsat yaratır dolayısıyla otorite suçu önlemek

istiyor ise Gedikpaşa gibi semtlerdeki bu özellikler bir an önce ortadan kaldırılmalıdır. Gedikpaşa örneklüğünden hareketle çöküntüleşmenin asıl nedeninin ilgisizlik, terk edilmişlik ve otorite boşluğu şeklinde tanımlayabileceğimiz süreç üzerinde temellen-
diğine tanıklık etmekteyiz.

Günümüzdeki Gedikpaşa: Bir Sosyal Karmaşa Örneklığı

Günümüz Gedikpaşası'nda mekânsal ve sosyal olmak üzere çöküntüleşmenin iki görünümü söz konusudur. Semtte apartmanların iş hanlarına dönüştürülmüş olması mekânsal çöküntüleşmenin ana nedenidir. Gedikpaşa'da tüm binaların % 61'i iş hanı türündedir. Gedikpaşa genelinde mevcut binaların % 85'inde iş yeri vardır. Buna karşın % 25 oranında binada boş daire, % 18 oranında binada depo, % 15 oranında binada bekâr odası, % 10 oranında binada tamamen veya kısmen metruk birimler ve % 8 oranında binada da aile vardır. Günümüzde Gedikpaşa'daki binaların % 8'inde aile kalmış olup bu aileler iş yerleri ve bekâr odalarıyla bir arada yaşamaktadırlar. Binalarda ikamet işlevinin ortadan kalkması sonucunda banyo, mutfak, salon gibi birimler kaybolmuştur. Binaların konfor donanımları ve altyapıları eskimiştir. Binalarda ışık havalandırma, akaçlama ve ısınma düzenekleri ya yoktur ya da bozulmuştur. Özellikle imalatçıların faaliyet gösterdikleri birimlerde fiziki bozulma daha barizdir. Mekânsal çöküntüleşmenin bir başka önemli nedeni binalarda sahiplik oranının düşmüş olmasıdır. Gedikpaşa'da % 80 oranında kiracılık durumu mevcuttur. Mekânsal çöküntüleşmeye yol açan bir diğer neden de binalarda boş birim sayısının çoğalmış olmasıdır. Bina birimlerinin çalışma amaçlı kullanılması, bekâr odası olarak kullanılması, boş kalması ve kiracılık oranının yükselmesi mekânsal çöküntüleşmeyi hızlandırmaktadır. Metruk binalara her geçen gün yenileri eklenmektedir. Metruk binalar bir şekilde yok olmakta ve yerleri otopark olarak kullanılmaktadır. Semtte tarihî bina oranı % 25'tir. Ve bunların büyük bir bölümü metruktur. Binalardaki fiziki bozulmanın yanında semtte yoğun bir çevre kirliliği de söz konusudur. Semtte gürültü, kaldırım işgali, trafik karmaşası, otopark yetersizliği gibi çok çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca tarihi ibadethaneler dışında semtte kamusal alan yoktur. Kamusal alan içerisinde sayılan; otobüs durakları, çöp kutuları, bankamatik, oturma bankı, telefon kabini gibi kent mobilyaları da yok denecek kadar azdır. Semtte gözlenen bu mekânsal çöküntüleşme durumu semtin yaşam kalitesini bir hayli düşürmüştür (Çağlayandereli, 2006, s. 249).

Gedikpaşa'daki sosyal çöküntüleşme denildiğinde ise iş yerleri, aileler ve bekârlar olarak sıraladığımız sosyal kesimlerde gözlenen ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin bozulmuş olmasını söz konusu ediyoruz. İmalatçıların zorunlu göçe tabi tutulmuş olmalarına rağmen Gedikpaşa'nın günümüz sosyal dokusunda hâkim kesim yine iş yerleridir. Bu arada semt yarı dolu yarı boş bir hâl almıştır. Ve bu önemli bir çöküntüleşme göstergesi olarak ele alınabilir. Eminönü Belediyesi Kent Bilgi Sistemi 2000 yılı kayıtlarına göre, iş

yerlerinin zorunlu göçü öncesinde Gedikpaşa'nın sosyal dokusunda % 9 (827) oranında aileler, % 1 (80) oranında bekâr odaları ve % 90 (7951) oranında da iş yerleri vardır. 2000 sonrasında bu kompozisyon bozulmuştur. Sadece 2000 yılında semttten yaklaşık 2400 iş yeri ayrılmıştır. 2001 yılına ait bir çalışmada binalarda boş birim oranı yaklaşık % 50 olarak tespit edilmiştir. 2003 yılı ortasına ait araştırma verilerine göre semtte aileler daha da azalmış, bekâr odası oranı biraz artış göstermiş ve semtteki boş birim oranı % 25 olarak tespit edilmiştir. Kısa süreler içerisinde bina doluluk oranlarındaki bu dalgalanmalar en başta ayakkabı piyasasının sezonluk (yazlık-kışık) usulde faaliyet göstermesi ile ilgilidir. Küçük çaplı, fason üretim yapan imalatçılar yaz ve kış sezonlarında birkaç ay üretim yapmakta sonra bu piyasadan çekilmekte ama yeni sezonda tekrar aynı mekânlara gelmektedirler. Bir başka anlatımla, iştiğal sahası tanımlanamayan küçük çaplı imalat atölyelerinin ruhsatsız olarak mevsimlik giriş-çıkışları söz konusudur. Gedikpaşa'da ticaret işiyle uğraşanlar hariç iş yerleri genel olarak kararsızdır, gününbirlik işler icra edilmektedir. Küçük ölçekli iş yerlerinde sigortasız çalışma yaygındır. Semtte eğitimle ulaşılabilir nitelikli kariyer mesleklerine rastlanmamaktadır. Semtte sadece 1 avukat ve 1 diş hekimine rastlanmıştır. İmalat işiyle uğraşanların kazancı düşük, ticaret işiyle uğraşanların kazancı yüksektir. İmalatçıların tasarruf ve yatırım yapabilme gücü yoktur. Sermayesi olan tüccar kesimi ise çoğunlukla semte yatırım yapmayı düşünmemektedir. Semt günümüz açısından nitelsiz, güvensiz ve gelecek açısından da belirsiz olarak değerlendirilmektedir. Çalışanların çoğunluğu Tarihî Yarımada dışında oturmaktadır (% 71). Semtte genellikle bekâr işçiler ikamet etmektedir. Semtte ikamet edenler kadar çalışanların da eğitim düzeyi düşüktür (Çağlayandereli, 2006, s. 245).

Sonuç olarak Tarihî Yarımada'nın merkezinde bulunan Gedikpaşa semtini iş yerlerinin işgal etmesi ile başlayan ve ardından ailelerin neredeyse tamamının, daha sonraki süreçte ise iş yerlerinin önemli bölümünün semti terk etmesiyle belirginleşen kentsel çöküntüleşme sorununun mevcut olduğu görülmüştür. Sonuç olarak Tarihî Yarımada'nın merkezinde bulunan Gedikpaşa semtinde kentsel çöküntüleşme, semti iş yerlerinin işgal etmesi ile başlamış ve ardından ailelerin neredeyse tamamının, daha sonraki süreçte ise iş yerlerinin önemli bölümünün terk etmesiyle belirginleşmiştir. Bu gelişmenin toplumumuza özgü yanları olduğunu ifade eden Çağlayandereli "slum" kavramı çerçevesinde bunun Chicago Okulu'nun sınırlarını belirlediği "slum" tasvirinin belirli kısmının Gedikpaşa çöküntüleşme verileri ile tutarlı olduğunu fakat Gedikpaşa'da mekânsal anlamda değilse de sosyal doku anlamında "slum"lardan farklı bir çöküntüleşme durumu olduğunu söylerken örnek olarak, paradoksal bir biçimde, iş yerlerinin hem çöküntüleşme olgusunu belirlediğini hem de semtin bir suç bölgesi hâline gelmesini önlediğini ifade etmektedir. Esnaf akşam evine çekildikten sonra suç oranlarında artış gözlenmektedir. Özellikle Gedikpaşa'da esnafın bulunması bir emniyet supabı olarak görülmektedir. Semtteki sosyofiziki çöküntünün suçlusu kabul edilen esnafın bölgedeki güvenliğinin önemli bir dayanağı olması, Gedikpaşa'daki sosyal tahribat bağlamında esnafı suçlayan yaklaşımın bir çelişkisi olsa gerektir.

Soylulaştırma Arefesinde Bir Semt: Gedikpaşa

Gedikpaşa gibi semtlerin ihya edilmesi sürecinde üzerinde dikkatle durulması gereken konulardan birisi de “gentrification” ya da “soylulaştırma” eğilimidir. Genel olarak orta ve üst-orta sınıfların kent içinde dar gelirli ve yoksul kesimlerin yaşamakta olduğu köhneleşmeye yüz tutmuş tarihi konut alanlarına yerleşmelerini ve buraları yenileyerek kendi yaşam standartlarına uygun hâle getirmelerini içeren bir süreç olarak bilinen bu eğilim, semtin fiziki açıdan düzelmesini sağlama potansiyeline rağmen özellikle sosyal açıdan birçok olumsuzluk pratiği barındırmaktadır. Soylulaştırma dar gelirli grupların zorunlu yer değiştirmesi olarak tanımlandığında, kısacası mesken boyutu söz konusu olduğunda kaçınılması gereken bir noktadır. İstanbul, 70’li yılların sonlarından itibaren soylulaştırma sürecine ev sahipliği yapmakta olup şehirsiz alanlar büyürken, şehir merkezindeki iş yerlerine yakınlık, kolay erişebilirlik ve ilginç eski mimari, bu alanlara daha yüksek gelir gruplarını çekmek için bir potansiyel yaratmıştır (Ergün, 2006, s. 21). Bu sayılan özellikler Gedikpaşa semtinin böyle bir soylulaştırma iştahının merkezinde olduğunu göstermektedir.

Soylulaştırılabilir alanların oluşumuna iki süreç yol açar: “soylulaştırılabilir konutların oluşumu” ve “kolayca yerinden edilebilecek ya da yer değiştirmeleri sağlanabilecek sabık sakinlerin oluşumu.” İstanbul’da ilk sürecin temelleri 19. yüzyıl sonlarına ve 20. yüzyıl başlarına dayanır. Şu anda soylulaştırılmakta olan mahallelerdeki konut stoğunun büyük bir bölümü bu döneme aittir. O zamanlar bu konutlar, farklı etnik ve dinî gruplara ev sahipliği yapmaktaydı: Müslümanlar ve daha yaygın olarak toplumun orta ve üst-orta sınıf tabakalarının oluşturan gayrimüslim azınlıklar, yani Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler (İslam, 2006, s. 42).

İkinci süreç bu yaygın nüfusun mahallelerinden ayrılmasıyla başladı. 1940’lara kadar, yabancıların neredeyse tümü ve azınlıkların önemli bir bölümü, 19. yüzyılın son döneminde var olan ekonomik fırsatların kaybolması nedeniyle, şehir içindeki konutlarını terk ettiler. Geride kalan orta ve üst gelirli azınlıklar da, 1940’ları izleyen otuz yılda, bu sefer amacı “gayrimüslim sınıfı ülke dışına sürmek” olan siyasi baskılardan duydukları rahatsızlıklar sonucu mahallelerini terk ettiler. Her iki göç dalgasında da azınlıklar ve yabancılar sadece yaşadıkları mahalleleri değil, ülkeyi de terk ettiler (Keyder, 2000, s. 49). Orta ve üst-orta sınıf azınlıkların toplu göçü, Türkiye’nin kırsal bölgelerinden gelen düşük gelirli göçmenlerin yoğun bir şekilde İstanbul’a akmasına neden olan 1950 sonrasının hızlı sanayileşme ve kentleşme dönemiyle aynı zamana denk gelmiştir. Bu göçmenlerin bir kısmı şehir içindeki kısmen terk edilmiş azınlık mahallelerine yerleşmiştir. 1960’lar ve 1970’lerde şehir içindeki bu mahallelere, mülklerinin bakım-onarım ve yeniden yatırım masraflarını karşılamak için gerekli kaynaklardan yoksun, kırsal kökenli göçmenler yerleşmiştir. Bu yüzden sosyoekonomik seviyedeki değişimi, fiziksel dokudaki bozulmalar izlemiş olup bu da daha büyük ölçüde köhneleşmeye ve değer yitimine yol açmıştır. 1980’lerde bu mahalleler kolayca “yerinden edilebilir” sakinleri

ve sahip oldukları ucuz konut stoğuyla, soylulaştırma iştahının yöneldiği yerler olmuştur (İslam, 2006, s. 42). Gedikpaşa semti, yukarıda sıralanan iki aşamalı süreci birebir yaşamış olup semtin günümüzdeki soylulaştırma eğilimlerinin arefesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal ve mekânsal yenilenme her ne kadar tarihî dokunun korunması için iyi bir fırsat gibi görünse de devamında çok önemli toplumsal çatışmalara yol açabilecek bir süreçtir. Bu durumda da sosyal ve mekânsal yenilenme gibi görece yeni sayılabilecek dönüşüm dinamiklerinin çok iyi irdelenmesi gerekmektedir. Günümüzde gelişmiş kentlerin merkezlerinde, hızla yaygınlaşarak yaşanmakta olan soylulaştırma sürecine duyulan tepkilerin gün geçtikçe büyüdüğü görülmektedir. Soylulaştırma belirtileri izlenen kentlerde, yerleşimlerin eski karakterlerini, etnik çeşitliliği, küçük ölçekteki iş yerlerini ve karşılanabilir kira değerini korumak amacıyla çeşitli girişimler sürmektedir. Soylulaştırma yerine rehabilitasyonu hedefleyen bu çalışmalarda, halkın katılımının sağlanması yoluyla, rehabilitasyon çalışmalarının ardından soylulaştırma oluşmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de de rehabilitasyonu gerçekleştirecek alanlarda, düşük gelir gruplarının yerlerinden edilmesine neden olacak soylulaştırma sürecinin yaşanmaması için öncelikle İstanbul’un tarihî merkezine yakın çevresindeki boş binaların değerlendirilerek kullanılması ve fiziksel planlamanın yanında sosyal planlamanın da gerçekleştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir (Ergün, 2006, s. 22).

Gedikpaşa gibi alanlarda yapılması arzulanan restorasyon ve yenileme çalışmalarının hangi saikler üzerinde temellendiğini iyi tespit etmek gerekir. Zira çıkış noktasının doğru olması bir çalışmanın doğru bir noktada sonlanacağına işaret etmez. Önemli olan sürecin dikkatle planlanması ve kontrol edilmesidir. Mağduriyet üzerine yükselen bütün girişimlerin olumsuz sonuçlar doğuracağı unutulmamalıdır. Bu nedenle şehri tasarlarken insan unsuru göz ardı edilmemeli ve bozulmuş kent alanlarını yeniden canlandırmak için yapılacak çalışmalarda yerli unsurlar gözetilmelidir. Bu yerlerde ikamet eden veya ticari faaliyetlerde bulunan insanların yok sayıldığı her uygulama bir noktadan sonra başarısızlığa uğrama tehlikesi yaşayacaktır. İnsan unsurunun göz ardı edilmesi hem kimliksizleşme hem de bayağılaşma yaratacaktır. İstanbul’u özgün kılan önemli unsurlardan biri toplumsal yapının kendi içindeki çeşitliliği ve bunun şehre kattığı kimlik zenginliğidir. Özgün toplumsal yapıların yaşayan mekânlar olarak kentleri doğurduğu düşünüldüğünde, insan merkezli, yani sosyal hayatı kollayan çalışmalar yapmak şehre tarihî kimliği üzerinden canlılık kazandırmak demektir. Bu gerçeği göz önüne alarak bozulan kent yapılarını yeniden düzenleme çalışmalarını tarihsel sürecin doğurduğu sosyoiktisadi kimlik yapısını dikkate alarak kurgulamak bir elzemdir. Abraham Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında belirttiği gibi tabandaki en temel gereksinim olan fiziksel ihtiyaçları öncelikle karşılanmanın gerekliliği ve daha sonra diğer gereksinimleri aşama aşama karşılayıp tatmin olduktan sonra hiyerarşik dizilişin en tepe noktasında bulunan kendini gerçekleştirme diye adlandırılan yetenek ve arzuların

tatmin edilmesi yaklaşımı, kentsel tasarım çalışmalarının da temel mantığı içinde yer almalıdır. Maslow kuramındaki fiziksel ihtiyaçlara denk düşen şehirdeki yaşayanların barınma ve geçinme gibi ihtiyaçları temel gereksinimler olarak öncelenmeli, insanların yaşadıkları ve geçimlerini temin ettikleri yerleri terk etmeleri hiçbir şekilde kent çalışmalarında bir çözüm olarak görülmemelidir. Bozulan kent yapılarını yeniden düzenleme çalışmaları, tarihsel sürecin doğurduğu sosyoiktisadi kimlik yapısı üzerinde yükselen bir piramit şeklinde kurgulanmalıdır. Piramide biçim veren tepe noktasına doğru daralan eğimlidir. Ama unutulmamalıdır ki piramidi var eden sadece bu biçimsellik değildir. Bu tür yapıların ayakta kalabilmesi ancak üzerine oturduğu yüzeye bağlıdır. Yani kentleri varlık alanına taşıyan sosyoiktisadi bütün ilişki ağı bu yüzey/platform vazifesini gören bir canlılık temelidir. Gedikpaşa gibi bozulmuş kent alanlarını yeniden canlandırabilmek için yapılacak çalışmalar buralarda yaşayan yerli unsurların gözetilmesi suretiyle yapılmalıdır. Bu yerlerde ikamet eden veya ticari faaliyetlerde bulunan insanların yok sayıldığı her uygulama bir noktadan sonra başarısızlığa uğrama tehlikesini yaşayacaktır. Yaşamın en etkin ögesi olan insan unsurunun göz ardı edilmesi hem bir kimliksizleşme hem de bir bayağılaşma sonucunu doğuracaktır. Kent yaşamı hareketliliğin, çeşitliliğin ve her tür etkinliğin ortaya çıkardığı bir gerçeklik olup asla bir slayt gösterisi veya bir sessiz film değildir. İnsan ilişkileri ve faaliyetleri çerçevesinde senaryosu ortaya çıkan ve bu senaryo bağlamında geniş bir rol dağılımının olduğu bu kent yaşamı, cezbedici fakat donuk manzaralardan oluşan fotoğraf kareleri hâline getirilmemeli tam aksine konusunu hayatın gerçekleri üstüne bina eden bir klasik film tadında kurgulanmalıdır.

Geleneksel Üretim Faaliyetleri ve Sosyal Yapı Bağlamında Gedikpaşa Semtinin Geleceğine Bir Katkı

Geleneksel üretim faaliyetlerinin yüzyıllardır tekrarlanan bir uğraş olmasının ötesinde kendine has işletme yapısı, üretim tarzı ve talep yapısı gibi özellikleri vardır ki bu özellikleri göz önüne aldığımızda Gedikpaşa semtindeki ayakkabı imalatçılarının görece yakın bir dönem olan 1950'li yıllarda buraya yerleşmelerine yani çok fazla bir geçmişe sahip olmamalarına rağmen bu semte özgü geleneksel iş kolu tanımını hak ettiğini kabul etmeliyiz.

Geleneksellik ve özgünlük tanımında uzak geçmiş, yakın geçmiş tercihi yapmak doğru olmayıp asıl olan uğraş alanının bölge üzerinde silinemeyecek tarzda bir etki bırakmasıdır. Diğer bir ifadeyle uzak veya yakın bir geçmişte ortaya çıkan, günümüzde bölgeye bir kimlik kazandıran her uğraş geleneksel ve özgün olarak adlandırılabilir. Gedikpaşa'ya bir kimlik kazandıran, semtin diğer özellikleri arasında en dominant nitelik olarak ortaya çıkan ayakkabıcılığı, semtle beraber hatırlanır hâle getiren son 50 yıllık tecrübeyi bundan sonra unutmak mümkün değildir. Çünkü bu iş kolu semtin üzerinde tahripkâr bir fiziki çöküşe neden olduğu gibi aynı zamanda silinemez bir özgünlük etiketini semte yapıştırmış bulunmaktadır.

Her şeye rağmen semtteki fiziki çöküşü tamamen ayakkabıcılık özelindeki küçük üreticiliğe mal etmemek daha doğru olacaktır. Tarihi Yarımada'da tek fiziki çöküntü alanı Gedikpaşa değildir. Ayakkabıcılık iş kolu bu fiziki çöküntünün baş sorumlusu diyenlere İtalya'nın Brenta ve Marche Bölgeleri ile Meksika Guadalajara örneklerini hatırlatmak gerekir. Bu örneklerde görüldüğü gibi düzenli ve kontrollü bir sanayi yerleşimi fiziki çöküntüye neden olmayabilir. Sosyal çöküntü durumunun ise ticari ve sınai faaliyetler ile hiçbir ilişkisi olmayıp tam aksine bir ters orantı ilişkisi söz konusudur. Ekonomik faaliyetler Gedikpaşa'da ve Tarihi Yarımada'nın diğer semtlerinde her zaman sosyal yaşamın bir sigortası olmuş ve bugüne kadar sosyal çöküşlere karşı bir direnç noktası işlevini görmüştür. Bir bölgenin suç yatağı hâline gelmemesi için öncelikle 24 saat yaşayan bir yer olması şarttır. Gedikpaşa semti gündüzleri esnafın bulunması sebebiyle suç oranının çok düşük olduğu fakat bölgede konut ikametgâhlarının az olması nedeniyle geceleri tekin olmayan bir yerdir. Özellikle semtin geceleri sahipsiz olması buradaki sosyal kirlenmeye zemin hazırlamış olup bunun önüne geçebilmek için gece nüfusunu kontrollü bir şekilde artırmak gerekliliktir.

Gece nüfusunun yani bölgede ikamet edecek kişi sayısının arttırılabilmesi için köklü değişiklikler yapılmalıdır. Fakat semte doğru bir nüfus akımını sağlayabilmenin çok zorlu olacağı da görülmektedir. Şiddetli bir deprem yaşamış olan bir bölgede daha sonraları yeni yapılar inşa edip insanlara "Burası güvenli bir yerdir, korkmadan buraya dönebilirsiniz." dediğinizde nasıl ki insanlardaki korku ve güvensizlikten dolayı ciddi oranda bir karşılık göremezsiniz, Gedikpaşa'nın durumu da aynen bu örnekte anlattığımız gibidir. Tek farkı Gedikpaşa'nın yaşadığı depremin sosyal içerikli olmasıdır yani burada sosyal bir deprem yaşanmış olup bu farklılık insanlardaki çekingenliği daha da arttırıcı bir neden olmuştur. Bu dezavantajları hesaba katarak ilk aşamada "Gedikpaşa'yı nasıl nüfuslandırabiliriz?" sorusunun çözümü öncelenmelidir. Tarihi bir semt olan Gedikpaşa'yı canlandırabilmek, bir motoru/makineyi çalıştırmaya benzer. Herhangi bir motoru/makineyi çalıştırmak için öncelikle ilk hareket enerjisine ihtiyaç olduğu gibi Gedikpaşa'ya kabul edilebilir sosyal kalitede bir nüfus çekebilmek ve bu suretle semti sosyal çöküntü durumundan çıkartıp sosyal kalitesi yüksek bir yer hâline getirebilmek için öncelikle ilk hareket itkisi meydana getirecek bir çözüm geliştirilmelidir.

Bu bölgeye nüfus çekebilmenin en kolay yolu hemen semtin yakınında bulunan üniversitedeki öğrenci potansiyelini değerlendirmektir. Gedikpaşa'daki tarihi yapıların üniversite öğrencileri için yurtlar, lokaller, kütüphane, kafeler, kültür merkezi ve öğrencilerin diğer ihtiyaçlarını karşılayan yerler (fotokopi, kırtasiye vs.) şeklinde düzenlenmesi ciddi bir sosyal hizmet etkisi yaratacağı gibi yüksek oranda bir talep ile karşılanması olasıdır. Bir zamanlar Hanlar Bölgesindeki ticari yapının arka bahçesi olarak değerlendirilen, Yarımada'nın ticari merkezinde çalışan iş gücünün konakladığı yer olan semt, bu sefer İstanbul Üniversitesinin arka bahçesi olarak değerlendirilirse önemli faydalar sağlanacağı aşikârdır. Gedikpaşa sorunsalının en önemli ayağı, sosyal çöküntü alanı

olmasıdır. Semti bu durumdan çıkarmak ve sosyal açıdan daha yaşanabilir bir semt yapısı oluşturabilmek için akademisyen ve öğrencilerden oluşan üniversite kaynaklı bir nüfus buraya çekilmelidir. Çünkü solunum yolu tıkanan, nefes alamamaktan dolayı can çekişen bu semte bir an önce suni teneffüs yapılmalıdır. İlk aşamada bunun en iyi yolu Gedikpaşa'nın tarihsel arka bahçe olma özelliğini vurgulayıp bu doğrultuda semti bu tarihsel niteliğine uygun bir şekilde yapılandırmaktır. Sosyal uygunluğu tartışma götürmez bir kabulle karşılanacak üniversite kaynaklı bir uygulama kesinlikle semtin canlanmasını sağlayacaktır. Semtin nüfuslanması için öğrenci ve akademisyenler ilk aşamada gönüllü öncü kuvvetler işlevini görebilir.

Gedikpaşa'nın bir Osmanlı semti olarak tarihsel süreç içinde ortaya çıkan konut alanı ve ayakkabı imalatçılığı özelinde küçük ölçekli üretim işletmelerinin alanı olma özelliği karma yaşam temelli bir yapıyı işaret etmektedir. Fakat iş yerlerinin daha büyük bir rantı temsil etmesi nedeniyle belli bir süre sonra sınırsızca büyüdüğünü ve semtteki ikamet alanı kimliğini örselediğini görmekteyiz. Semtin 1950'lere kadar bir yerleşim alanı olduğu, bu tarihten sonra iş yerlerinin işgaline uğraması ile bu özelliğini kaybettiği bir gerçektir. Karma(şa) kelimesinde olduğu gibi semtin sosyoiktisadi yapı bağlamında karma özelliği korunmalı fakat günümüzde olduğu gibi bir karmaşa hâline sokmak için semt ile ilgili uygulamalara yönelik politikalar titizlikle belirlenmelidir. Semtin geçmişine baktığımızda her diriliş sonrası bir çöküş söz konusudur. Bu kader çizgisini karma(şa) kelimesinin dizilişinde de görmekteyiz. Bunun için semti canlandırdıktan sonra gözetim altında tutmak, ihmal etmemek gerekmektedir. Çünkü semtin coğrafi avantaj olarak görülen konumunun belli bir zaman sonra dezavantaja dönüşme riski her zaman vardır. Gedikpaşa'nın tarihî gelişimine baktığımızda yaşadığı her olumsuzluğun semtin Tarihi Yarımada'daki konumuyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüzde Gedikpaşa'yı ayakkabı imalatçısı küçük işletmelerden temizlemek için yapılan çalışmaların anlaşılır nedenleri olmakla birlikte bu operasyonun toptancı bir yaklaşım içinde yapılmaya çalışılması korumacı mantığa ters düşmektedir. Şehirlerin oluşum sürecinde süreklilik ve biriktirme mantığının etkin öge olması, toptancı yaklaşımların hiçbir şekilde kabul edilmemesini gerektirir. Hastalıklı şehirler bir cerrahi müdahaleyi kaldıramayacak kadar hassas bünyeye sahiptirler. Şehir yapılarının tedavisi ilaç veya egzersiz tedavilerine benzer bir şekilde olmak zorundadır. Vücuttaki doku bütünlüğünü bozmadan şehirlerin tarihsel süreç içinde ortaya çıkan her özelliğini asli unsurlar şeklinde değerlendirilip bu unsurlar arasındaki etkileşim oranını kabul edilebilir bir şekilde yeniden tesis etmek gerekir. Diğer bir ifadeyle bozulan sindirim, solunum yolunu yeniden düzenlemek ve tıkanan damarları açmak şeklinde vücut bütününde eksiltme veya ekleme yapmadan mevcut yapıyı yeniden düzenlemek suretiyle esaslı bir tedavi şehir yapılarına uygulanmalıdır. Gedikpaşa'da 1950'li yıllardan itibaren görmeye başladığımız ayakkabıcı esnafını, geleneksel ekonomik yapıyı tespit ederken

yaşadığımız uzak geçmiş veya yakın geçmiş çelişkisine düşmeden bölgenin geleneksel tanımı hak eden bir özelliği olarak görmek zorundayız. Gedikpaşa'nın unutulmamacakları arasına giren bu ekonomik özelliğini geleceğe taşıma sorumluluğu içinde şu önerileri ortaya koyabiliriz:

Öncelikle ayakkabıcıların günümüz Gedikpaşa semtinde oluşturduğu görünüm değiştirilmeli ama bu değiştirme çabası yok etme mantığı ile olmamalıdır. Gelecek nesiller semtin bu özelliğinin vurgulanması için en azından ayakkabıcılık alanında bazı prestij birimlerin burada kurulması uygun olabilir. Ayakkabıcılık iş kolunda faaliyet gösteren ve ayakkabı modasına yön veren firmaların Ar-Ge birimleri ve tasarım atölyelerine ev sahipliği yapabilecek olan bir Gedikpaşa semti, Osmanlı İstanbulu'nda giyim modasının merkezi olan Hobyar Mahallesi gibi ayakkabı modasının merkezi olabilir. Türkiye'de, ayakkabıcılık iş kolu ile Gedikpaşa semti kadar özdeşleşmiş ikinci bir yer yoktur. Bu özgün ekonomik yapının az ya da çok, ölçeği ve boyutu ne olursa olsun bir şekilde Gedikpaşa özelinde yaşatılması tarihi bir sorumluluktur.

Türkiye ve dünya ölçeğinde kendini ispatlamış yerli veya yabancı menşeli ayakkabı firmalarına semtin bir bölümünün tahsis edilmesi (bir cadde veya birkaç tarihi yapı) profesyonel işletmelerin modern ve geleneksel usullerde ayakkabıcılık mesleğini tarihi özgün alanında canlandırma pratiğini de mümkün hâle getirebilir.

Küçük işletme yapısı ve imalatçılık Gedikpaşa'daki ayakkabıcılığın en önemli iki özelliği olduğu için büyük firmalar haricinde kendine yeterlilik sorunu yaşayan görece bağımlı ve geçimlik ölçüde üretim yaparak ayakta durmaya çalışan gerçek Gedikpaşa ayakkabıcı esnafının da bir şekilde yaşatılması sağlanmalıdır. Gedikpaşa'da ayakkabıcılığın yaşatılması tarihi bir sorumluluk fakat ayakkabıcılığın semtte oluşan kendi doğasına uygun bir şekilde yaşatılması ise bir başka sorumluluktur. Küçük işletmecinin teşvik edilmesi sağlanmalı, geleneksel usullerle asgari makine düzeneği kullanılarak yapılan her tür ayakkabı imalatçılığı desteklenmelidir. El yapımı ayakkabı ve çanta üreten bölgedeki küçük imalatçının aynı zamanda turizm eksenli gelişmenin içinde yer alması sağlanarak "Kazan Kazan" mantığı içinde çift yönlü bir fayda ortaya çıkarılabilir. Bu zanaatkarların semtte faaliyette bulunması, ayakkabı imalatçılığı alanındaki eğitim faaliyetlerinin de bu zanaatkarlar üzerinden inşa edilmesi olanağını doğuracaktır. Gedikpaşa'da kurulacak bir ayakkabıcılık yüksekokulu, meslek lisesi veya ayakkabıcılık enstitüsü şeklindeki bir eğitim yapılanması içine eğitmen olarak dâhil edilecek bu ayakkabı ustaları bu şekilde istihdam edilebilir. Günümüz şartlarında mevcut üretim kapasitelerinin yetersizliği dolayısıyla geçinemeyecek durumda olan ustalar bu şekilde finanse edilerek uygulama boyutu sağlam bir ayakkabı imalatı eğitimi vermeleri sağlanır ve ayakkabıcılık geleneğinin yaşatılması sağlanarak esnaf ve zanaatkar için dolaylı bir teşvik uygulaması mümkün hâle gelebilir.

Sonuç

Osmanlı mahalleleri karma yaşam alanlarıdır. Bu mahallelerde sosyal hayatın bütün kısımlarını içinde barındıran; iş yerleri, konutlar, kamu binaları vs. iç içe bir yaşam söz konusudur. Her ne kadar bu tanımdan farklı örnekler mevcutsa da bu istisnalar Osmanlı mahallesi yaşam örgüsünün genel yapısını görmemize engel olmaz. Günümüz İstanbul mahallelerine baktığımızda da geçmişten miras kalan karma yaşam temelli bir sosyal fon görmekteyiz. Cumhuriyet sonrası ortaya çıkan ve 20. yüzyıl mahalleleri diye adlandırabileceğimiz yeni yerleşim alanlarında bu genel örgüyü görmek gayet olağan bir durumdur. Cumhuriyet Döneminin sanayileşme, kalkınma arzusu nedeniyle gelişimi spontane süreçlere terk edilen yeni yerleşim alanlarının mimari açıdan hiçbir savunulur tarafı olmasa da en azından sosyal yaşam anlamında eski Osmanlı mahallelerinin benzerleri olduğunu karma yaşam temelli ortak paydasından görmekteyiz. İş yerleri, kamu binaları ve konutların iç içe olduğu kent alanlarından birisi olan Gedikpaşa gibi semtlerin son yüzyılda yaşadığı süreci incelemek bütün tarihî kent alanlarının maruz kaldığı değişim gerçeğini görmek adına önemsenmelidir.

Türkiye'yi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren her alanda etkilemiş olan "Olsun da nasıl olursa olsun!" anlayışı ile hareket eden idarecilerin sebep olduğu yanlış kentleşme politikalarının sonucu oluşan sosyofiziki tahribattan Gedikpaşa semti de kendi payına düşeni fazlasıyla almış, bu suretle geçmişin ikamet alanı olarak bilinen Gedikpaşa, küçük ölçekli üretim atölyelerinin semte girişiyle birlikte zoraki bir yapısal dönüşüm yaşamıştır. 1950'lerde başlayan bu süreç semt için gerçek anlamda bir kırılma noktasının yaşanmasına neden olmuş, semtin geçmişte yaşadığı birkaç dönüm noktasının en önemli olanı da bu dönem içinde yaşanmıştır.

Semt tarihsel süreç içindeki evrimine baktığımızda farklı dönemlerde ortaya çıkan fakat birbirine benzeyen birkaç kırılma noktasından bahsedebiliriz. Gedikpaşa'nın yaşadığı ilk kırılma noktası İstanbul'un Fethi'nden sonra uygulanan göç politikasıyla bir Ermeni bölgesi hâline gelmesidir. Bizans Dönemi tipik bir Rum yerleşim alanı olan Gedikpaşa'nın Fetih sonrası aldığı göç ile Ermeni semti görünümünü alması tamamen idari erkin, siyasi arka planı gözetenek ortaya koyduğu kontrollü bir değişim olarak görülebilir. Fatih'in İstanbul'daki Hristiyan nüfusu bölerek kendi içinde rakip unsurların ortaya çıkması için organize ettiği iskân siyaseti ile Ermeni tebaa Fetih sonrası özellikle başkent ölçeğinde devlet tarafından kollanmış bir unsur olarak, ta ki 19. yüzyılın ikinci yarısında iyiden iyiye etkisini hissettirmeye başlayan milliyetçi yönelimlerin artmasına kadar, hep ayrıcalıklı bir muamele görmüştür. Gedikpaşa gibi tarihin her döneminde ciddi rant alanı olma özelliğine sahip bir bölgenin Ermeni muhacirlere tahsis edilmesi de bunun iyi bir örneğidir. Tarihî Yarımada'nın ekonomik merkezi olan Hanlar Bölgesinin hemen yanı başında bir yamaca kurulmuş semt olan Gedikpaşa'ya Osmanlı idarecilerinin İstanbul'da eski canlılığını kaybetmeye başlamış olan ekonomik yapının tekrar tesis edilmesi amacıyla Ermeniler gibi zanaatkâr bir milleti yerleştirmesi, uygu-

lanan iskân politikasının siyasi arka planı haricinde aynı zamanda bir ekonomik ayağı olduğunu da göstermektedir.

Ekonomik ve siyasi amaçlar ile yapılan bu demografik dönüşüm, Gedikpaşa tarihinde bilinen ilk kırılma noktası olarak tanımlanabilir. Daha sonraki yıllarda ise gözde bir semtin sosyal çöküşüne şahit olunmuştur. 18. yüzyıl içinde kendini hissettiren ve semt sakinleri bağlamında ortaya çıkan bir diğer demografik dönüşüm de fetih sonrası merkezî yönetimin bizzat organize ettiği kontrollü nüfus değişiminin aksine kontrol edilemeyen ve spontane bir tarzda semtte ikamet eden insan tipinin değişmesi şeklinde ortaya çıkan nüfus değişimidir. Gedikpaşa'da sözü edilen ikinci kırılma noktası olarak tanımlayabileceğimiz bu nüfus çevrimi dönem içinde "bekâr odaları" ve "bekârhane" denilen bekâr nüfusun barındığı yerlerin artması ile ortaya çıkan olumsuzluklardan kaynaklanmış, bu gelişme Gedikpaşa'nın yaşanabilir semt imajını sarsmıştır. Her şeyden önce Gedikpaşa'nın Tarihî Yarımada'nın ticari merkezinin hemen yanı başında bir semt olması hasebiyle buranın her türlü ikamet için değerlendirilmesi ve özellikle Hanlar Bölgesi ile ilişkili iş gücünün barındığı yer olma gibi bir sorunu tarih boyunca hep yaşadığı görülmektedir. Bu durum günümüz Gedikpaşası'nda da görüldüğü üzere birtakım sosyal sorunları beraberinde getirmiştir. 18. yüzyılda yaşanan bu ikinci kırılma süreci semtin ekonomik coğrafya avantajının bir tür sosyal dezavantaja dönüşme sorunsalı şeklinde de tanımlanabilir.

Gedikpaşa'daki bekârhanelerin 1811 yılında yıkılması ile başlayan ve 1826 tarihli Vak'a-i Hayriyye olayını tetikleyen en başta bekârların bulunduğu başıbozuk taifesinin sebep olduğu sosyal problemler, bekâr odalarının Tarihî Yarımada genelinden tamamen temizlenme fitilini ateşlemiştir. İşte bu gelişme İstanbul geneli için çok önemli bir adım olmakla beraber dönem içinde Gedikpaşa'nın yeniden doğuşuna da ortam hazırlamıştır. Gedikpaşa'nın üçüncü kırılma noktasını teşkil eden bu gelişmeler günümüzde de benzer sorunları yaşayan Gedikpaşa semtinde yapılması düşünülen kentsel dönüşüm için arzulanan bir dönüşüm pratiğini betimleyen tarihi bir örnekligi de ortaya koymaktadır. Fakat bu dönüşümü, binaları yıkarak yapmak artık mümkün değildir. Çünkü günümüzde bekârhaneler yoktur. Bekâr nüfusun yaşadığı terk edilmiş binalar vardır. Bu ikisini özellikle birbirinden ayırmak gerekmektedir. Osmanlı Dönemi bekârhaneler ile günümüzdeki bekâr odaları benzerlikleri olmasına rağmen hem ölçek hem de sonuçları itibarıyla birbirinden farklı iki örneklidir. Gedikpaşa'ya Osmanlı Döneminde bekârhaneler dolayısıyla yapılan müdahalenin günümüzde bekâr odaları üzerinden yapılması hiçbir şekilde doğru olmayıp bu sorun kesinlikle bekâr odalarında kalan insanların sürülmesi şeklinde çözülmemelidir. Çünkü böyle bir müdahale soylulaştırma benzeri müdahaleleri tahrik edecektir.

19. yüzyılın başında sorunları kangren hâle gelmiş semtin, bekâr nüfusun çıkartılması şeklindeki semte vurulan bir neşter darbesi ile tekrar canlanması sağlanmıştır. Fakat zamanın acımasızlığı, bayağılaştırıcı etkisi neticesinde tekrar sönükleşen, 1950'lerin

sanayileşme heyulası altında can veren bir semt karşımızda durmaktadır. Görünen o ki 1811 yılı ile başlayıp 1950'lere değin uzayan süreç Gedikpaşa için görece iyi bir dönemi temsil etmektedir. Birinci ve üçüncü kırılma noktası sonrası tekrar canlanan Gedikpaşa'dan bahsetmek mümkünken süreç içinde birtakım olumsuzlukların birikmesi neticesinde tekrar çöküş sarmalına giren bir semt ile karşılaşmaktayız.

Tarihî Yarımada'nın bir kısım bölge ve semt yapılarına göre daha yüksek oranda avantajlara sahip olan Gedikpaşa gibi semtlerin sahip olduğu bu avantajların zaman içinde nasıl bir dezavantaja dönüştüğünü görmekteyiz. Şehrin idari ve ekonomik merkezine yakınlık durumu sanıldığı üzere salt bir avantaj olmadığı gibi "Büyük başın büyük derdi olur." misali görünürde bir nimet olarak algılanan coğrafi konumun gerçekte bir külfet olduğu Gedikpaşa örneğinde açıkça görülmektedir.

Gedikpaşa tarihî sürekliliği içinde hep bir ikamet alanı olduğu hâlde, 1970'li yıllardan sonra bu kimliği kaybolmaya başlamış ve günümüze kadar geçen sürede semt neredeyse tamamen bir çalışma alanı hâline dönmüştür. Şu an kesif bir çalışma bölgesi olan semtin geçmişten günümüze ekonomik yapısını belirleyebilmek bir noktada bazı zorluklar içermektedir. Çünkü semte tarihsel süreç içindeki ekonomik yapı bağlamında yaklaştığımızda 1950'li yıllardan öteye gitmek neredeyse imkânsızdır. Geçmişten günümüze uzanan ekonomik yapının tespiti için alışıldık tümevarım bakış tarzını bir kenara bırakacak olursak şu an semte kimliğini veren ekonomik yapının köklerine ulaşmak suretiyle günümüzden geçmişe yönelttiğimiz bir tümdengelim projeksiyon çabası ile ekonomik yapı tahlili mümkün hâlde gelmektedir. Bu durum ise sondan başlayan ve geride kalanı aydınlatmamızı sağlayarak semtin ekonomik yapısının tahlili imkânını veren bir ölçüde daha dinamik bir bakış açısıdır.

Dünya üzerindeki tarihî niteliği olan kent alanlarının yaşadıkları süreç benzerliği, kent alanlarının bozulma ve var olma durumlarının kent mantığı içinde ortaya çıktığını göstermektedir. Klasik bir tarihî yerleşim alanı olmakla birlikte nüfus yapısının özellikleri, birbirinden çok farklı kültürlerin karşılaşma ve bir arada yaşama alanı olan Gedikpaşa semtinin yaşadığı çöküntüleşme eksenindeki dönüşüm grafiği kent çalışmalarında örneklem şeklinde görülebilir. Bu semt farklı etnik kimliklerin beraber yaşadığı bir yer olmaktan çıkıp bir süre sonra farklı ekonomik kimliklerin bir arada ve tamamlayıcılık ekseninde birbirlerine tutundukları bir alan hâline dönüşmüştür. Bu tanımlamadan hareketle geçmişte ve günümüzde Gedikpaşa'nın her zaman için farklı kimliklerin bir arada yaşadığı bir semt olduğunu söylemek mümkündür. Bir zamanlar semtte ikamet eden birbirinden farklı etnik ve dinsel kimliklere sahip ailelerin büyük bir oranda semtten ayrılmasıyla beraber artık başka türlü bir kimlik çeşitliliğine şahit olunmaktadır. İş yerlerinin Gedikpaşa semtindeki sektörel çeşitliliği her şeye rağmen semtin kimliksizleşmediğini, günümüzde de semtin renkliliğini ve çeşitliliğini farklı bir şekilde sürdürdüğünü gösteren önemli bir manzaradır.

An Example of Urban Change in Historical Context: Gedikpaşa

Özcan Şabudak*

The Gedikpaşa area of the Fatih district of Istanbul is surrounded by the neighborhoods of Emin Sinan, Little Hagia Sophia, Kadirga, Şehsuvar, Muhsine Hatun, Nişanca, Mimar Kemalettin and Beyazıt, and remains within the Mimar Hayrettin neighborhood. It is located just north of the famous Kadirga Port (Hür, 1994, p. 380).¹ Its boundaries are Tiyatro Street in Laleli and Gedikpaşa Street in Çemberlitaş (Müftüoğlu, 2005, p. 4). Gedikpaşa was a well-known part of the Beyazıt municipality until 1923 and was composed of Esir Kemal, Emin Sinan and Divan-ı Âli neighborhoods (Sakaoğlu, 2007, p. 4). The Mimar Hayrettin neighborhood of today emerged through a combination of the neighborhoods of Çadircı Ahmet Çelebi, Esir Kemal, Kalıçeci Hasan Ağa, Mimar Hayrettin ve Divan-ı Âli, all of which were present in 1912 (İhsaiyyat Mecmuası, 1911, pp. 15-30). While the Muslim population in Istanbul initially had a ratio of 58, it became a minority especially in the nineteenth century. The Muslim population was around 44% after the Tanzimat. When we look at the non-Muslim population of Istanbul in the nineteenth century, we see that their number is larger than that in other parts of the world. For example, the Armenians living in Istanbul were the largest Armenian population in the world that time (Eryılmaz, 1997, p. 187). Gedikpaşa was one of the places where Armenians lived in large numbers in Istanbul. The Armenian population increased during World War I and began to decline rapidly after 1922. While some

* Dr., Özel Zografyon Rum Lisesi.

Correspondence: ozcansarbu@gmail. com. Address: Turnacıbaşı Sk. No. 15 PK. 34433 Galatasaray, Istanbul, Turkey.

1 This harbor, also known as Sohha or Kontoskalion, had been used until the end of the Ottoman Empire and afterwards, unlike the other harbors on the Southern shores. The Kadirga Limanı (Galley Harbour) was there. Kadirga Limanı continued to function up to 16th century. There were plenty of stores for timber along the narrow shores where the remnants of a small-scale harbor dam from the Byzantine period exist. Further to the east, the Palace area began from Ahırkapı onward. In front of the northern northern end, there was a great lantern which was constructed in 1169/1755 in the reign of Osman III. There was a small-scale warf used by local inhabitants, several institutions that served the palace, and there still presently exist s the Arap Köşkü (Arap Kiosk) and İncili Köşk (Kiosk with Pearl) on the sea wall (Müller-Wiener, 2003, p. 169).

Armenians moved to Beyoğlu, others immigrated to France, and by the 1970s there were only three-hundred Armenian households in Gedikpaşa. After the 1960s the households in Gedikpaşa were gradually replaced by business, and the process which carried Gedikpaşa to the second half of the twentieth century broke down (Hür, 1994, p. 389; Müller-Wiener, 2003, p. 169).

Bed-Sitting Rooms

There were no single non-family housing units in the neighborhood structure of the Ottoman Empire. There were, however, single rooms (*bekâr odaları* or *bekâr haneler*) isolated from family occupied neighborhoods. These rooms were located in neighborhoods like Gedikpaşa which were located within or near central business districts (Çağlayandereli, 2005, p. 47).

Despite the denial of building permits, the number of single rooms increased during the Ottoman period. Particularly after big fires and violations of hatt-ı hümayuns and emr-i şerifs, new single rooms were built to provide more rental income (Sakaoğlu, 1994, p. 124). For this reason, some single rooms were prohibited in 1811 under a strict control, and Bekâhane-i Gedikpaşa was torn down. Mehmet Ateşin describes a similar case of destruction he experienced in America in which the residents of the buildings, who had been terrorized by gangs for some time, celebrated the blasting with songs and handclaps (Ateşin, 1997, p. 64).

Today, generally seasonal workers from Eastern and Southeastern Anatolia and foreign nationals from various countries live in single rooms in Gedikpaşa. The residents of Gedikpaşa say that today's single rooms are in better condition than they were in the 1960s and 1970s (A. Kaya, Chief, Personal Communications, July 4, 2012).

Except for a few southern neighborhoods and the Süleymaniye neighborhood, the Eminönü district today is mostly filled with trading houses, hotels, restaurants, cafes, bars and workshops, which can be seen in Gedikpaşa (Yılmaz, 2003, p. 58).

Gedikpaşa, an important place in the history of Eminönü, has seen more than its fair share of all the developments Eminönü went through in the last century, and has been exposed to multiple physical deteriorations. It seems that with the building regulations in 1875, grid-like roads and island-like forms began to emerge and apartments began to appear in Gedikpaşa (Behar, 1996, p. 84).

Gedikpaşa and Small Production

Electrical appliances, hardware and vehicles take the first place in today's manufacturing industry in Istanbul. Chemical industry (paints, pharmaceuticals, cosmetics) takes second place, and textile industry (cotton and wool weaving and garments) follows. However, the leather and footwear industries have always had an important place in Istanbul (Tuncel, 2002, p. 11). During Sultan Mehmed II's rule, craftsmen manufactur-

ing leather apparels and artisans providing material for manufacturing trades were located in Saraçhane. After the burning of Saraçhane, they moved to a new location between Sultanahmet and Beyazıt. Footwear manufacturers opened shops in Parmakkapı, Divanyolu, Uzunçarşı and Tavukpazarı (Küçükerman, 1988, p. 40). With the rapid development of trade in the Republican period, businesses, a majority of which were footwear manufacturers, moved to Beyazıt, Gedikpaşa and Kumkapı (Müftüoğlu, 2005, p. 92).

To determine how the shoe making industry, which was rarely seen prior to the 1950s, emerged in Gedikpaşa, we need to look at how those occupations that can be considered as varieties of shoemaking became established in this area. We can say that *selhanes* (slaughterhouses), which were located in the Molla Fenari neighborhood between the seventeenth and the early twentieth centuries, gave rise to leather raw material-based occupations in the Hanlar District and its vicinity (Mantran, 2001, p. 223).

When we look at the Turkish Commercial Yearbook (Türk Ticaret Yılığ) of 1925 to keep track of shoemakers, we see that there were forty-three shoe manufacturers and four shoe stores in the Historical Peninsula. Ten of these were located in the district of Kapalıçarşı, eight in Tahtakale, six in Rüstempaşa, four in Kalenderhane, four in Mahmutpaşa and one in Hobyar. All shoe stores were in Hobyar (Türk Ticaret Salnamesi, 1925, pp. 1-330). This shows that the majority of the enterprises engaged in footwear trade were located in the Hanlar District at that period. Moreover, twenty-two of twenty-nine artisans, who were generally seen as sewers, flat-heeled shoemakers (*yemeni*) and shoemakers were located in Beyazıt and Kapalıçarşı, and the rest in Molla Fenari. These businesses were clustered in Beyazıt, the border neighborhood of Gedikpaşa in 1925, and would later flow into Gedikpaşa (İhsaiyyat Mecmuası, 1912, pp. 15-30).

In 1910's Istanbul, in the Uzunçarşı and Kapalıçarşı region of the Hanlar District, retailing; and in the vicinity of Balıkpazarı, wholesale and retail trade of perishable commodities like fish, fruit and vegetables was prevalent. In Kapalıçarşı, economic activities that were rare and appropriate for retailing, such as crate manufacturing, jewelry, textiles, furniture, furnishing and coppersmith, were performed (Güvenç, 2007, p. 29). It is possible to say that this feature of the trade in Kapalıçarşı, which is still prevalent in the region, also applies to Gedikpaşa. Manufacturing type businesses begin to increase moving up from the Eminönü coastline to upper parts of the region, and they become dominant on the Gedikpaşa side.

Today, fifty-eight percent of the businesses in Gedikpaşa operate in the footwear industry. Fifty percent are manufacturers, and ninety-four percent are small scale establishments that employ less than ten workers (Çağlayandereli, 2006, p. 246). These establishments are generally tenant workshops that operate in commercial buildings (Tümertekin, 1997, p. 85).

In the Mimar Sinan Mahallesi, the main center of Gedikpaşa, with the opening of businesses engaged in footwear in areas close to Beyazıt at the end of the 1950s, residents began to leave the neighborhood by selling or renting their houses. However, some old mansions were converted into work places and the vast majority of footwear businesses moved here (Müftüoğlu, 2005, p. 92).

Social Downfall

Those who migrated to Istanbul in the 1950s first settled in the city center, especially in the Historical Peninsula. The change of residents resulting from these migrations led to important changes in the socio-cultural structure of the city (Kılınçaslan, 1981, p. 268). Beginning in the 1970s, with the settlement of labor-intensive traditional industry in the center and the settlement of capital/technology-intensive large-scale industry outside the city, the industry in Istanbul gained a dual feature. Small scale industry, commerce, service industry and marginal businesses concentrated in Eminönü and Beyoğlu, where organized labor was most intense. During these years, most low-income workers who worked in marginal jobs did not possess personal transportation. Thus, access to costless transportation played an important role in the formation of the new urban fabric. As the residents of the inner districts of old Istanbul gradually moved out, new residential areas for middle and upper classes began to emerge in the immediate vicinity and expanded the existing area (Pulat, 1992, p. 40).

As a result, in Gedikpaşa, one of the declining neighborhoods, the population decreased and family life almost disappeared, resulting with the increase of the relatively widespread single rooms across the neighborhood. According to Çağlayandereli, Gedikpaşa went through a three-stage declining process. With the moving out of families in the first and of the businesses in the second stages, spatial features and social relations of the district deteriorated and the quality of life decreased in the third stage (Çağlayandereli, 2006, p. 246).

The decline of today's Gedikpaşa is divided into two categories as spatial and social. The conversion of buildings into commercial buildings is the main cause of the spatial decline of the buildings in Gedikpaşa, 61% are commercial, and there are workplaces in 85% of them. However, there are empty apartments in 25% of these buildings, storages in 18%, single rooms in 15%, families in 8%, and 10% are partly or wholly abandoned (Çağlayandereli, 2006, p. 249). In declining neighborhoods like Gedikpaşa, the Broken Windows Theory, which was successfully put into action by a former New York mayor, Rudy Giuliani, can be applied. The theory was introduced by social scientists James Q. Wilson and George L. Kelling in a 1982 article, titled "Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety".

A District on the eve of Gentrification: Gedikpaşa

One of the issues to be dealt with carefully during the revival the districts like Gedikpaşa is gentrification. Gentrification can be defined as the process of the displac-

ing of poorer residents with middle and upper classes in historical residential areas. The newcomers modernize the area according to their living standards. Although gentrification has the potential of recovering these neighborhoods, it also has certain disadvantages. Taken as the forced displacement of poorer residents, gentrification should be avoided when it comes to housing. In Istanbul, with gentrification in the late 1970s, proximity to businesses and historical architecture of the city created the potential of attracting high income groups to poorer regions (Ergün, 2006, p. 21). These points indicate that the Gedikpaşa district is in the center of gentrification.

There are two processes that lead to gentrification: the formation of housing suitable to gentrification and the formation of residents that can easily be replaced. The roots of the first process in Istanbul go back to the late nineteenth and the early twentieth centuries. Most houses that are currently being gentrified belong to this period. They hosted various ethnic and religious groups at that time, such as Muslims, and non-Muslim minorities, that is, Greeks, Armenians, and Jews, who constituted the middle and upper middle classes (Islam, 2006, p. 42).

The second process began with the moving of these groups. By the 1940s, almost all foreigners and an important part of the minorities had abandoned their inner-city houses due to loss of economic opportunities. The remaining middle and upper class minorities left their places of residence as a result of the political pressures aimed at driving the non-Muslim population out of Turkey. During these two waves of immigration, minorities and foreigners not only left their neighborhoods but also left Turkey (Keyder, 2000, p. 49). The mass immigration of middle and upper class minorities coincides with the period of rapid industrialization and urbanization after 1950 that led to the flow of low income migrants from rural areas to Istanbul.

Some of these migrants settled in the partially abandoned minority neighborhoods. The migrants who settled in these neighborhoods in the 1960s and 1970s were of rural origin, and lacked the resources needed to cover maintenance and repair costs and re-investment costs. In the 1980s, with their easily displaceable residents and cheap housing stock, these districts were the targets of gentrification (Islam, 2006, p. 42).

Today, reactions against gentrification are increasing in the developed urban centers. On the other hand, with studies that plan rehabilitation and with public participation, the formation of gentrification is sought to be prevented. In Turkey, in order to avoid the dislocation of low-income groups in those areas that are planned to be rehabilitated, the vacant buildings in the immediate vicinity of Istanbul's historic center must be evaluated, and social and physical planning must be implemented (Ergün, 2006, p. 22). In this respect, the Broken Windows Theory, which was put into action by former New York mayor Rudy Giuliani in the 1990's, can be considered as one of the alternative methods (Bimtaş, 2007, p. 44).

Kaynakça/References

- Ateşin, H. M. (1997). Şehir ve sosyal davranışlar. Kolektif (Ed.), *Habitat II, kent zirvesi İstanbul 96-uluslararası bilimsel toplantılar* içinde (C. 2, s. 57-66). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Behar, C. (1996). Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin nüfusu, 1500-1927. *Tarihî istatistikler dizisi* içinde (C. 2, s. 144-169). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Bimtaş. (2007). *Yenikapı-Nişanca Bölgesi nitel araştırma raporu*. İstanbul.
- Çağlayandereli, M. (2005). *Bir sosyal sorun olarak kentsel doku değişimi ve çöküntü mahalleleri: Gedikpaşa örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çağlayandereli, M. (2006). Kentsel doku değişimi ve çöküntü mahalleleri: Gedikpaşa örneği. 1. *uluslararası Eminönü sempozyumu tebliğler kitabı* içinde (s. 35-42). İstanbul: Eminönü Belediyesi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. İstanbul: Aydın Kitabevi.
- Ergün, N. (2006). Gentrification kuramlarının İstanbul'da uygulanabilirliği. D. Behar & T. İslam (Der.), İstanbul'da "soylulaştırma": *Eski kentin yeni sahipleri* içinde (s. 17-31). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eryılmaz, B. (1997). Tarihte İstanbul'un çok kimlikli yapısı. Kolektif (Ed.), *Habitat II, kent zirvesi İstanbul 96-uluslararası bilimsel toplantılar* içinde (C. 1, s. 54-67) İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Güvenç, M. (2007). İstanbul 1910: Beyoğlu yakasının iş yeri-konut ilişkileri. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 159, 27-36.
- Hür, A. (1994). Gedikpaşa. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (C. 3, s. 380). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.
- İhsaiyyat Mecmuası. (1914-1915). *İstanbul beldesi 1329 senesi*. İstanbul: İstanbul Şehremaneti İstatistik Müdüriyeti.
- İslam, T. (2006). Merkez dışı: İstanbul'da soylulaştırma. D. Behar & T. İslam (Der.), İstanbul'da "soylulaştırma": *Eski kentin yeni sahipleri* içinde (s. 43-59). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İTO. (2006). *İTO'ya kayıtlı firma kütük bilgileri listesi* [CD]. İstanbul.
- Keyder, Ç. (2000). *İstanbul, küresel ile yerel arasında*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (1988). *Geleneksel Türk dericilik sanayi ve Beykoz Fabrikası-Boğaziçi'nde başlatılan sanayi*. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Kılınçaslan, İ. (1981). *İstanbul kentleşme sürecinde ekonomik ve mekânsal yapı*. İstanbul: İTÜ Mühendislik Fakültesi Yayınları.
- Mantran, R. (2001). *İstanbul tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Müeller-Wiener, W. (2003). *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul limanları*. İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Müftüoğlu, B. G. (2005). *Fason ekonomisi: Gedikpaşa'da ayakkabı üretimi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Pulat, G. (1992). *Dar gelirli kentlilerin konut sorunu ve soruna sosyal içerikli mekânsal çözüm arayışları*. İstanbul: Ankara Batı-Kent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği Yayını.
- Sakaoğlu, N. (1994). Bekâr odaları. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (C. 2, s. 124). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2007). *İstanbul sayıları üzerine*. Yayınlanmamış çalışma. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarihî Yarımada Kentsel Tasarım Projesi.
- Tuncel, M. (2002). *İstanbul, şehir ve belediye*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Tümertekin E. (1997). *İstanbul, insan ve mekân*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türk Ticaret Salnamesi 1340-1341*. (1925). İstanbul: İktisadi Tedkikat Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi.
- Yılmaz, Ö. F. (2003). *Asırlar boyunca Eminönü*. İstanbul: Eminönü Belediyesi Yayınları.